

ETNOGRAFISK TIDSSKRIFT

JORDENS FOLK

NR. 2 - DECEMBER

2005 - 40 ÅRGANG

HJEM

I en tid, hvor globalisering er på dagsordenen og hvor viden og mennesker flytter sig på tværs af grænser som aldrig før, ser det ud som om hjemmet - i hvert fald set i en dansk sammenhæng - bliver stadig mere betydningsfuldt. Sideløbende med at kontakter og netværk etableres i virtuelle rum, hvor geografisk afstand er underordnet, og hvor det at være borger i højere grad forstås i relation til en global samfundsorden, er interessen for det lille afgrænsede sted hjemmet i fokus som aldrig før. Et utal af livsstilsprogrammer og tidskrifter om hjemmets indretning vidner om dette, der bygges dyrt udstyrede 'wellness' baderum, arkitekten konsulteres i stor stil til såvel indretning af børneværelset som af haven. Og dette til trods for, at tiden, der tilbringes i hjemmet bliver stadigt mindre.

I redaktionen synes vi, at det er interessant at forfølge denne interesse for hjem med henblik på at blive klogere på hjemmets og hjemlighedens betydninger og mangeartede facetter. Gennem otte meget forskellige artikler bliver det tydeligt, at hjemmet indgår som et centralt omdrejningspunkt i menneskers bevidsthed og det sociale liv på mange forskellige måder. Et af de gennemgående træk i artiklerne er, at hjemmet tilskrives en særlig positiv betydning, når man er på afstand af det: når det planlægges, midlertidigt forlades, mistes, savnes eller erindres. Uanset om man er hjemløs, sidder i fængsel, er immigrant eller sømand udtrykkes forestillinger om hjemmet som en tryk base, et sted, hvor man både kan være sig selv og kan være del af et familiefællesskab. Hjemmet som idealforestilling og som udtryk for 'det gode liv' synes at være stærkere

end opfattelsen af hjemmet som stedet for ubehagelige og smertefulde erfaringer.

Artiklernes beretninger fra mennesker uden et traditionelt hjem viser samtidig at hjemlighed ikke udelukkende knytter sig til boligen: man kan føle sig hjemme og indrette sig hjemligt også uden for hjemmets fire vægge. Disse to generelle træk understreger en grundlæggende forskel mellem hjem som forestilling og hjem som praksis. Hvor det første handler om hjem som en begrebslig referenceramme er det sidste en række 'hjemliggørende' handlinger, som inddrager det rum eller de steder, hvor mennesker opholder sig og forsøger at gøre dem personlige, hvad enten det er i boligen eller på et midlertidigt opholdssted.

Artiklerne giver også et tværkulturelt indblik, der vidner om, at der på tværs af kulturelle og nationale grænser findes nogle ret ensartede opfattelser af hjemmet som afgrænsning til det offentlige og som medskab af identitet og tilhørsforhold. At høre hjemme og føle sig hjemme har at gøre med nogle overordnede forestillinger om at være en integreret del af et fællesskab, at 'passe ind' - ikke kun i forhold til en familie, men også i bredere forstand. Selvom vi ikke har de samme begreber for hjemlighed, så refererer boligen og de praktikker, der knytter sig til at 'gøre hjem' til mange af de samme værdier. Men det tværkulturelle indblik peger også på interessante forskelle og tvetydigheder i opfattelsen af hjem: Hvor hjemmets indretning i en dansk kontekst er en måde at udtrykke individuel identitet på, refererer et tibetansk hjem i højere grad til en fælles, social refe-

renceramme. Eller som det påpeges i en anden artikel, har samspillet mellem velfærdsstatens og hjemmets værdiunivers ikke samme betydning i Brasilien som i Norge. Og når danske og filippinske sømænd skal samarbejde, viser det sig at henvisningen til 'hjem' ikke betyder det samme.

Overordnet viser dette temanummers artikler med al tydelighed, at hjem er mere end et hus. Samtidig med at det er et værested - et sted for væren-i-verden - hvor mennesket søger beskyttelse, hvile, mad, restitution og velvære, er det også et sted for identitetsskabelse, fællesskab og integration til samfundet. Hjem og hjemlighed henviser således til mange forskellige betydninger og praktikker, fra det trygge, hyggelige, atmosfærefyldte rum til et rum, hvor man kan bekræfte og udvikle sin identitet, være privat og afgrænse sig fra det offentlige.

Temanummeret kommer ikke med nogle deciderede bud på, hvordan det kan være at hjemmet i dag tilsyneladende fylder så meget i vores bevidsthed. Men bidragene peger i retning af, at fraværet af hjem - eller hjemmets flygtige eksistens - ikke overraskende bidrager til refleksion over dets betydning. Med de mange etnografiske beskrivelser understreges det samtidig, at hjemlighed ikke kun handler om refleksioner, men også om praksis, om at 'hjemme den', som en af forfatterne kalder det, dvs. at skabe og transformere rum til steder med særlig betydning.

Måske er det i dette lys, at vor tids store interesse for hjem skal forstås: Jo mindre, man opholder sig i hjemmet, jo større betydning tillægges det?

God læselyst!

T ER MERE END ET HUS

af IDA WENTZEL WINTHER

lugt, så føler du at du kommer hjem?"

Barn: "Jo, lugten kommer før huset."

I denne artikel er det det konkrete hjem - hjemmet i sin materialitet - der har forrang. Min tese er, at vore forestillinger om hjem manifesterer sig såre konkret og kropsligt for hver enkelt af os. Vi lever i hjem, gør hjem og igennem vores gøren opøver vi taktikker til at 'hjemme den', hvilket er en mobil evne, der også fungerer andre steder end derhjemme. Det er i vores daglige omgang med hjemmet, og igennem de forskellige regler der hersker i hjemmet, at vores forestillinger både får liv og rettes til. Som nævnt har jeg blandt andet forsøgt at 'fange' nogle af sådanne forestillinger ved at undersøge, hvordan en række børn fra 5. klasses trin forskellige steder i Danmark opfatter og taler om hjem, hjemmet, og det at føle sig hjemme. Børnene fik som opgave at fotografere 1) hjem og 2) hvor de føler sig hjemme. Fotografierne blev omdrejningspunkt i de efterfølgende interviews. Artiklen fokuserer på, hvor-

dan hjem og hjemlighed indgår i disse børns dagligliv, og rundt om dette kobles forskellige metateoretiske perspektiver på både begrebet og fænomenet hjem.

Hus og hjem

Som mennesker bebor vi. Vi har huse og hjem. Hus og hjem er og har været viklet ind i hinanden som både begreber og fænomener. Ofte brugt synonymt men er ikke ækvivalente. Etymologisk stammer hjem på alle de nordiske sprog fra hem, heima og heim, og betyder hjemsted, bosted. På engelsk hedder det home, på tysk Heim. På græsk hedder hus "oikia" eller "oikos", hvilket også betyder "husstand" (heraf "økonomi"), ledelse af husstanden", "husførelse". Oikos er ligeledes det mest almindelige ord for "hjem". "Domus" betyder generelt det samme som "oikos": altså hus, hjem, husstand. På italiensk, spansk og fransk er der sprogligt sammenfald mellem hjem og hus. På fransk hedder både hus og hjem maison. På italiensk og spansk - casa. Fransk-mænd, italienere og spaniere kan kun (i de sproglige vendinger)

vende tilbage til deres huse; hvorimod de, der taler det engelske sprog, eller andre af de nordeuropæiske sprog, også kan vende hjem. På tysk vil man ikke sige, at man tager hjem 'nach heim', men derimod 'nach hause'. I det engelske sprog refereres der i dag mindre til 'home' - betegnelsen 'house' er mere anvendt. På dansk bruges 'hus/bolig' og 'hjem' efterhånden synonymt, men 'hjem' implicerer det emotionelle bånd vi har med/til det materielle hus/bolig. Denne sproglige glidning ses bl.a. i måden man sælger boliger på. Man sælger ejendomme (som er det materielle) eller homes. Reelt køber man et hus, men forventer derved at få et hjem med i købet. Visse ejendomsfirmaer dropper huset og sælger 'kun' hjem.

Hus er et arkitektonisk begreb. Det har været det materielle bosted, lyet - stenene, vinduerne. De fleste af os i vesten bor i huse. Men det indbefatter også over de personer der bor i huset (familien og øvrige beboere). Huset står et sted, på en bestemt plads, i en egn, i en lokalitet. Hjem har tidli-

Døren fremtræder som tærskel mellem hjem og ikke-hjem

men senere tager de voksne over. Børnene går enten i seng eller ind på deres værelser. Hvor rummelige rummene er, kan blandt andet ses ved at undersøge, hvem der må gøre hvad, med hvem, hvornår og hvordan? Jeg vil i denne sammenhæng blot træde ind i huset - over dørtærsklen - og her ved åbne for og introducere dette perspektiv på hjemmet.

At åbne døren til hjemmet

Når man ankommer til et hus mødes man af en dør. En yderdør. Døren lukker for den ydre verden og skal åbnes, for at man kan træde indenfor. Mange af børnene har taget et billede af deres dør, og forklaringen var igen og igen; at man går ind ad døren, over dørtærsklen, ind i huset - hvor man bor og har hjemme.

Bag hoveddøren er der ofte en entré. I en entré ankommer man. Det er det første rum, man træder ind i, når man er på vej ind i hjemmet, eller det sidste rum inden man forlader stedet. Entréen

er en tærskel som markerer en adskillelse mellem 'et indenfor' og 'et udenfor', mellem 'det kendte' og 'det ukendte', mellem 'det sikre' og 'det farlige'. Via dørtærsklen kan man træde ind i den anden verden. Entréen åbner for det indre. Man overskrider en tærskel mellem det uden for og det inden i ved at træde over dørtrinnet. I entréen slås tonen an.

I Grete Janus Hertz børnebog fra 1973 "Det gule hus" er der seks lejligheder. Seks døre som fører ind til seks forskellige måder at leve på og gøre hjem på. Som læser kan man lade pegefingern trykke på en tegnet ringeklokke og ringe på, og herefter åbne døren ved at bladre, og herefter 'gå ind' i lejlighederne. Det første rum, man kommer ind i, er entréen. De seks forskellige entréer er i udgangspunktet ens men bebos forskelligt. Blot ved at se disse entréer har man en fornemmelse af hvem der bebor lejligheden. Stemningen, stilen og genstandene fortæller et eget sprog. 'Mine'

børn har også fotograferet entréer. Som i "Det gule hus" viser disse fotografier velordnede og næsten tomme indgange. Et spejl, en kommode, en knagerække. Flere af børnene bor i huse, der både har hovedindgang og et bryggers. Bryggerset optræder mest hos de børn der bor i hus, og her fungerer entréen som den officielle indgang. En fortæller om deres to indgange:

Barn: "Den dør dér, den kommer jeg ind og går ud af. Og den der, det er hoveddøren. Den tager jeg aldrig. Det gør kun gæsterne".

En anden siger:

Barn: "Bryggerset, ja, der går vi mest ind. Vi har også en gang ved siden af. Jeg ved ikke, om jeg har taget et billede af den, den bruger vi ikke så meget".

Bryggerset er et praktisk rum. Et rum med fryser og vaskemaskine. Et rum til overtøj, snetøj og skoletasker. Bryggerset er modsat entréen backstage. Det behøver ikke tage sig velordnet ud, men er primært et brugsrum. En anden

karmen, af ruden og af fingre. Kontrol over hvor hidsigt man kan tillade sig at forlade huset, hvilket ikke er begrundet i døren som materiale; men i hvordan man bør forlade et hus. Desuden kan det være kontrollerende fordi det lærer, hensyntagen til fx naboer. En regel som 'tal ikke igennem en lukket dør', udtrykker værdikoden, at det er uhøfligt. Enten skal man afvise at lukke op, eller åbne for den, der banker på. Reglen 'leg ikke med døren' eller 'døren skal holdes lukket', er forskellige regler, der peger på henholdsvis kontrol over hvor børnene er og beskyttelse af døren.

At hjemme den andre steder

I vores daglige omgang med det fysiske rum internaliseres måder at være i hjem og derved gøre hjem. Ved at iagttage og fokusere på regler tydeliggøres det, at regler er normregulerende værdiudtryk, de eksisterer som beskyttelse og kontrol af henholdsvis mennesker og ting. Disse former for værdiudtryk er ikke italesat som sådan, men fungerer som måder, man gør hjem på. Børnene i min undersøgelse taler om, hvordan de bruger køkkenet, stuen og deres egne værelser. Formuleringer som: "Sådan gør vi her", "Hjemme hos os bruger vi ALTID bagdøren; men altså ikke alle dem der kommer på besøg", "Hjemme hos mig må man godt; men man må ikke...." eller. Det er tydeligt, at de kender hvert rums regelsæt, og ligeledes at reglerne kan bøjes, alt efter hvilken tid på dagen det er, eller hvem der i øvrigt er hjemme. I stuen leger de, de spiller, danser og ser tv. Men om aftenen, når forældrene er hjemme, er stuen et stille rum. Stuen opfattes ikke

som et territorium, de bestemmer over. Det er deres egne værelser derimod. Her bestemmer de ALT. Dog ikke over rengøringen, hvor mor er overkontrollør. Men værelset er børnenes ultimative territorium. Her kan de i modsætning til det øvrige hus rode, her kan de hænge plakater og andet op, være hemmelige sammen med vennerne, ligge i sengen og se tv, sende sms'er og spise slik. At ligge i sin seng, se tv og fortære slik er den ypperligste form for 'hjemning'.

Det konkrete hjem er stedsligt og rumligt forankret. Det er lokalt og taktilt. Hjemmet er rammen hvori børnene lærer 'at hjemme den'. Det læres gennem diverse koder og regler, gennem brugen af rummene og ved at være heri. Man opøver taktikker til at krølle sig sammen og bebo. 'At hjemme den' er derimod ikke forankret til et sted, et territorium, men skal forstås som mobile taktikker. Når man 'hjemmer den' får man ikke et nyt hjem, man får ikke ejerskab om konkret territorium. Man agerer hjemligt. Omformer det fremmede til noget velkendt og får der igennem mulighed for at fylde og insistere på, at man er til stede. Man mer-territorialiserer og gør en foranderlig verden mulig at bebo. Dermed ikke sagt, at vi alle er blevet moderne nomader der bor alle steder og er i evig forandring og bevægelse, heller ikke at vores rødder og forankring er det eneste saliggørende; men derimod den tredje position, at vi med udgangspunkt i vores ganske konkrete hverdagslige hjem opøver taktikker til at skabe hjemlighed midt forandringerne. ■

Læs mere i:

Certeau, Michel de (1984): *The Practice of Everyday Life*. University of California Press.

Winther, Ida Wentzel (2002): "Hjem som billede". I *STILL omkring kameraet*. Red Henningesen, Lars: *Tidsskrift for Børne- og ungdomskultur*. Nr. 45. Syddansk Universitetsforlag.

Winther, Ida Wentzel (2004): *Hjem og hjemlighed - en kulturfænomenologiske feltvandring*. Ph.d. afhandling, DPU. Udkommer lettere bearbejdet på DPU's forlag i løbet af foråret 2006.

Wood, Denis & Robert J. Beck (1994): *Home Rules*. The John Hopkins University Press

IDA WENTZEL WINTHER

KULTURSOCIOLOG. PH.D.

ADJUNKT VED DANMARKS PÆDAGOGISKE UNIVERSITET, INSTITUT FOR PÆDAGOGISK ANTROPOLOGI.

fotos, Ida Wentzel Winther

Et hvil under pilgrimsvandring.

VESTLIGE BEGREBER OG TIBETANSK PRAKSIS

Hver dag ofrer Gyethang-tibetanerne til de ånder, som lever i deres hus. De giver dem rent vand og velduftende røgelse, som ånderne ernæres ved. Gyethang-tibetanernes måde at bebo deres hus på kan bruges til at perspektivere tilhørsforholdet til boligen i den vestlige verden.

af KATHRINE KRØIJER HØRSTED

Hjem er et vestligt fænomen og begreb. Det giver mening at bruge det hverdagsagtigt i nogle sammenhænge, mens det i andre sammenhænge kan være relevant at arbejde med brugen af 'hjem' på et analytisk niveau. At føle sig hjemme, at opleve at man hører til, er et universelt fænomen, men det kan have mange forskellige kulturelle udtryk. Antropologen Michael Jackson skriver, at det er jorden og specifikke steder i landskabet, der giver de australske aboriginale en følelse af hjem og af at høre til. Dette gælder også hos os vesterlændinge. Eksempelvis kan fornemmelsen af

'komme hjem' bruse op, når man ankommer som besøgende til den egn, hvor man er opvokset. Dog er det vores hus eller vores lejlighed, hvor vi bor sammen med vores familie, partner, veninde eller alene, som vi i vesten almindeligvis forbinder med fænomenet 'hjem'.

Hus - en tibetansk praksis

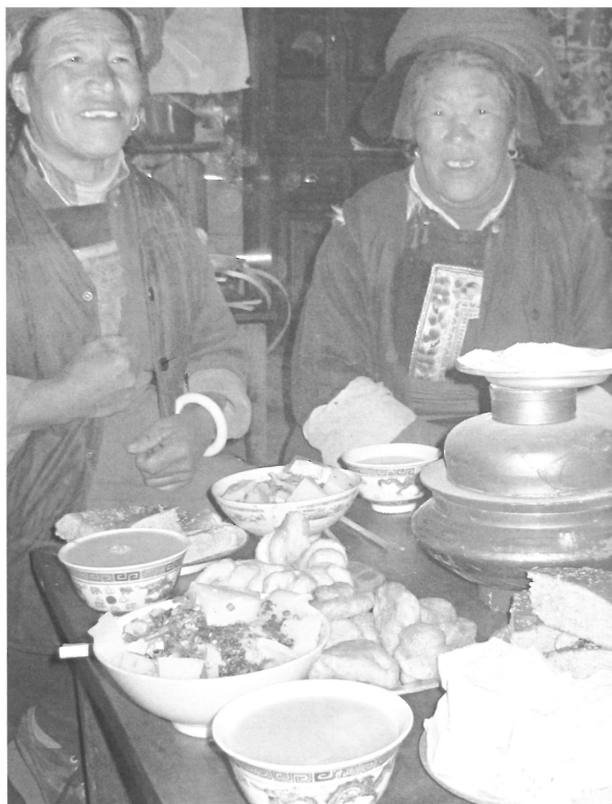
Begrebet 'hjem' kan ikke uden videre bruges om Gyethang-tibetanernes forhold til deres hus. I vesten kalder vi ofte vores bolig for 'hjem', mens tibetanerne i Gyethang kalder deres bolig for 'hus' (tjung), hvilket i øvrigt er et ord

som ofte forekommer i daglig tale. I denne artikel vil jeg diskutere, hvad denne forskel rummer, og hvorfor tibetanerne ikke almindeligvis benytter begrebet 'hjem'. Jeg vil argumentere for, at distinktionen mellem de to begreber for bolig - udover at være sproglig - også indeholder en kulturel forskel.

Husene er vigtige omdrejningspunkter i tibetanernes tilværelse, og huset er et sted, som de oplever, at de tilhører. På flere måder har tibetanerne noget, det for den udefrakommende umiddelbart er fristende at kalde 'hjem', eller noget der analytisk synes at give

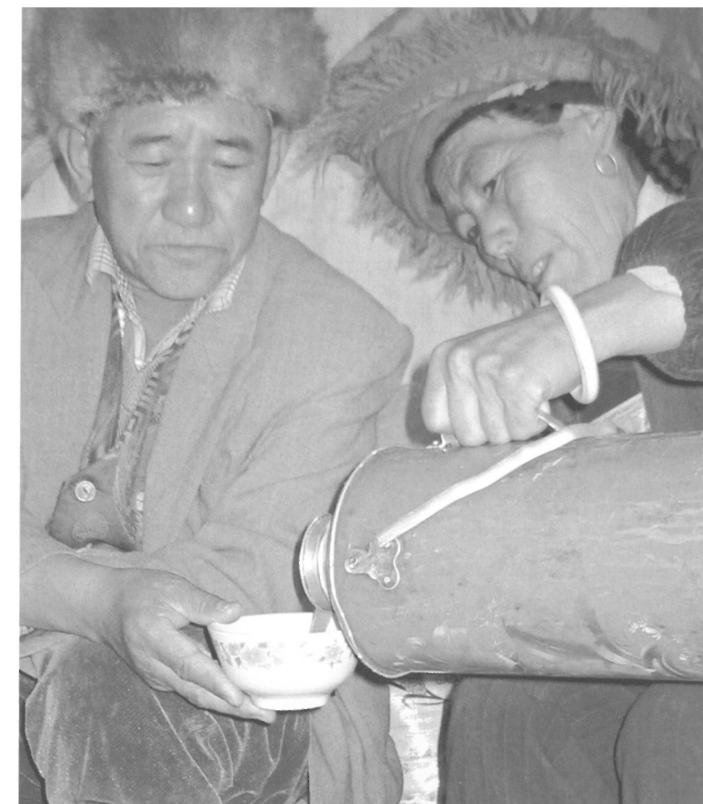
Socialt samvær om husets varme ildsted.

Til den festlige begivenhed gedong hlong serverer værtsfamilien fornemme retter.

En stolt bedstemor med sit nyfødte barnebarn.

Værtinden skænker op for en gæst.

god mening at betragte som 'hjem'. Min pointe er imidlertid, at tibetanernes forestillinger om og handlinger i relation til 'huset' er af overvejende praktisk karakter. Når bedstefaren har kærnnet smør, kaster han en klat op i loftet. Det er til ånderne, for at optimere sikkerheden for at menneskene i huset fremover vil have mulighed for at producere mad nok. Tibetanernes forhold til deres hus kan siges at være en åndelig relation samtidig med, at deres handlinger overfor disse ånder også handler om overlevelse og dermed er yderst pragmatiske.

Tilhørsforhold i 'hus' og 'hjem' kulturer

Gyethangtibetanerne er bønder. De lever af at dyrke markerne, er stor set selvforsynende, og

specialisering og organiseret arbejdsdeling praktiseres kun i begrænset omfang. I det daglige er det således i og omkring huset, at de tilbringer størstedelen af deres tid, både med hensyn til arbejde og ting de ellers foretager sig. Hos os er dagliglivet mere fragmenteret: vi bor i vores hjem, hvor vi sover, spiser og har besøg, men derudover foretager vi os dagligt handlinger, som foregår væk fra vores hjem; vi arbejder, går i skole, har fritidsinteresser og går på indkøb, hvilket henholdsvis giver os en oplevelse af at 'være væk hjemmefra' og 'være hjemme'. At tibetanerne ikke kalder deres bolig for 'mit hjem' kan muligvis skyldes, at de i det daglige ikke oplever en sådan kontrast til 'huset' - mellem 'ude' og 'hjemme' - fordi de netop ikke tilbringer en stor

del af deres tid andre steder.

I det hele taget er det få mennesker i Gyethang, som nogensinde har bevæget sig langt væk fra deres hus. Bedstemoderen i den familie jeg boede hos - hun var 58 år - havde inden vores pilgrimsrejse til det hellige bjerg Kawa Karpo aldrig været længere væk end oppe ved de varme kilder tolv kilometer fra landsbyen. Da vi kom tilbage fra vores tre dages tur med otte timers kørsel hver vej og kunne se dalen som landsbyen Tenji ligger i, kiggede vi alle ivrigt ud af vinduerne i minibussen, og familiemedlemmerne sagde glade i munden på hinanden "agy Gyethang" (Gyethang som vi tilhører), "agy ra" (det bjerg vi tilhører), "agy Tenji" (Tenji som vi tilhører), og da vi nærmede os huset, efter at være blevet sat af bussen ude ved

hovedvejen, "agy tjung" (det hus vi tilhører). Om aftenen under måltidet rundt om bålet, sagde bedstemoderen: "åhh hvor er det rart igen at være hos vores hus". Der er altså helt tydeligt tale om, at de udtrykte et tilhørsforhold og en glæde ved at vende tilbage til deres egn, deres landsby og deres hus. Denne følelse af 'at høre til' reflekteres i den vestlige brug af begrebet 'hjem' og i 'at føle sig hjemme'. Når man tager væk, oplever man, idet man vender tilbage, en følelse af 'at komme hjem'. Men hvis tibetanerne en sjælden gang tager væk fra deres hus, landsby og egn, er det kun i forbindelse med ganske særlige begivenheder, og derfor er erfaringen med denne adskillelse ikke en del af hverdagsoplevelserne. Derfor er der heller ikke et reelt behov

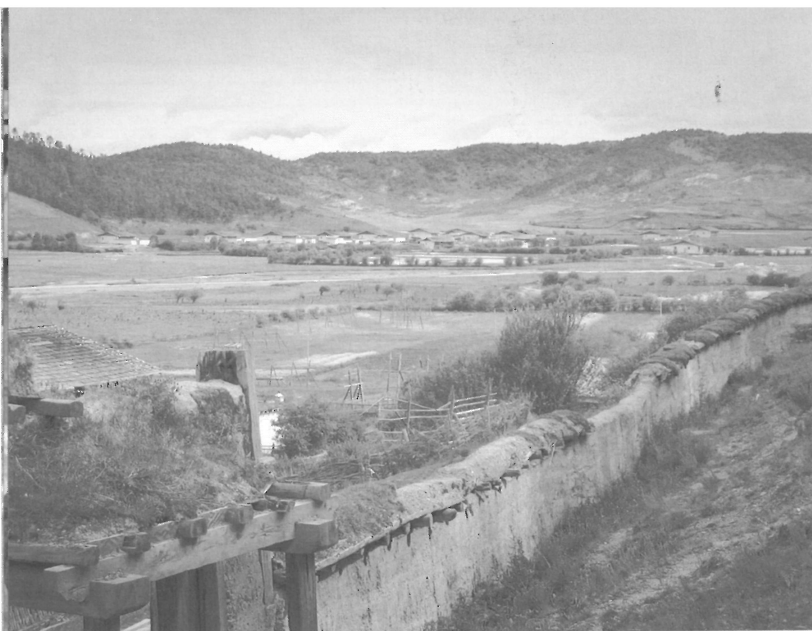
for et begreb som 'hjem'. Men hvilke kulturelle forestillinger reflekteres så i tibetanernes brug af 'hus'? Hvad er et godt hus og hvordan får de det?

At skabe et hus

Gyethangtibetanerne skaber deres egen bolig på en anden måde, end de fleste af os gør. De bygger nemlig helt konkret deres egne huse. Lige fra udvælgelsen af byggegrunden tager familien selv affære. Et ældre familiemedlem går op på det lokale kloster med jordprøver fra ét til tre steder i landsbyen, hvor familien overvejer at bygge. En højtstående munk vurderer jordprøverne og fortæller ham så, hvilket af stederne der er bedst egnet til at bygge på for denne familie. Det skal være et godt stykke land, hvor der eksem-

pelvis ikke bor uvenlige ånder.

Det er et gigantisk projekt at bygge et hus, og selvom en familie almindeligvis består af cirka seks personer fordelt over tre generationer, er det ikke muligt for familien at bygge huset alene. Slægtninge fra nær og fjern, naboer og mange beboere fra landsbyen kommer for at hjælpe. I den landsby, hvor jeg boede, var der godt tres husstande, og på en enkelt dag er det ikke ualmindeligt at se mere end fyrre mennesker være samlet om at hjælpe en familie. Når man eksempelvis bygger murene, kommer hjælperne om morgenen; en eller to personer fra hvert hus. Kvinderne bærer jord i kurve, og mændene bygger muren. Dagen igennem tilbereder familiens kvinder måltider til alle de arbejdende hjælpe-

En landsby i landskabet.

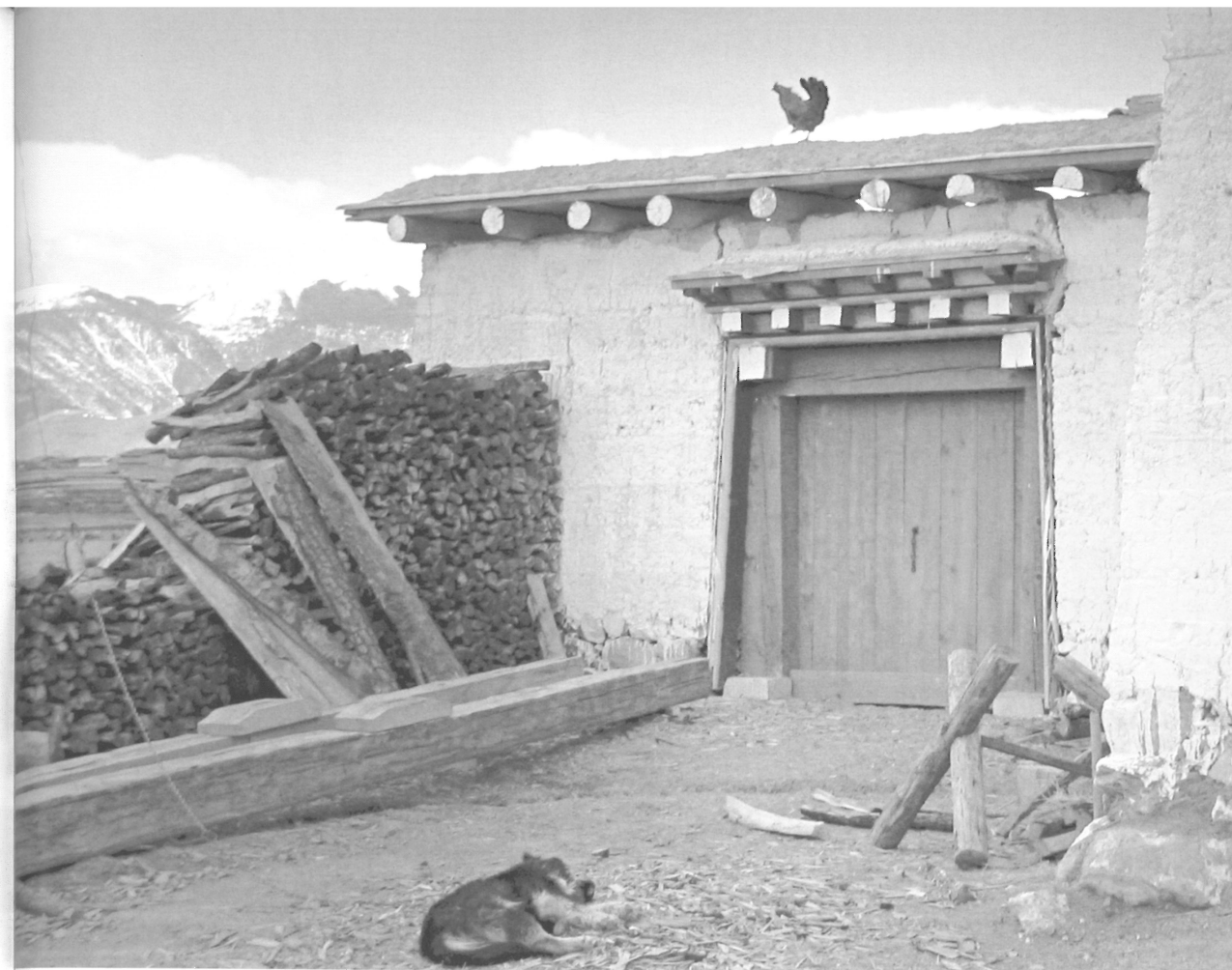
De kalkede landsbyhuse er bemærkelsesværdigt ens

re. Den intensive del af byggefasen strækker sig over tre måneder fra marts til juni, og det er i denne periode at de store mure konstrueres, at træ søjler og bjælker forarbejdes og at taget bliver lagt.

Sociale relationer

Et husbyggeri er et stort projekt, både hvad angår planlægning

Foran hvert hus er en lænkehund, der sikrer, at kun husets beboere kan passere.

og økonomi, men også socialt, idet familien har brug for, at alle disse mennesker på skift kommer for at hjælpe. Et husbyggeri er således et led i en større udviklingspraksis: familien, der har modtaget arbejdskraft fra alle disse mennesker, bør i fremtiden hjælpe de samme husstande med forskelligt forefaldende arbejde og tjenesteydelser. Med andre ord intensiveres de sociale relationer gennem et husbyggeri, gennem det at de to parter har involveret sig yderligere med hinanden og gennem det sociale samvær, al-

le de deltagende parter har haft på byggedagene.

Det fælles familiehuse

I Gyethang kender de altså husets fysik og tilblivelse på en helt anden måde, end vi almindeligvis gør her i vesten. Gennem deltagelse i byggeriet ved de, hvor muren eventuelt er svag eller særlig stærk. De forbinder forskellige mennesker med steder i huset og sjove eller problematiske episoder under byggeprocessen. Både familien og de, der har hjulpet med byggeriet, har således en indgåen-

de viden om husets tilblivelsesproces og arkitektur.

Når huset er færdigt, transformeres det fra at være et landsbybyggeri til at være familiens bolig; men det skarpe skel, der er indlejret i den vestlige dikotomi 'offentlig - privat', finder man ikke i Gyethang.

Boligen er privat i den forstand, at det kun er familiemedlemmerne, der frit kan gå ind og ud af huset. Ved porten ind til gårdspladsen står minimum én vagthund bundet, som ikke lader andre end husets familiemedlemmer passe-

Kvinderne bærer tagbrædderne op og mændene lægger taget.

Den næststørste søjle rejses.

Når murene skal bygges bærer kvinderne jorden i kurve på ryggen.

re. Således kan man kun komme ind, hvis husets beboere holder hunden og inviterer én ind. Men omvendt kan offentligheden, i form af landsbybeboerne også siges at være en del af huset, idet de har hjulpet med at bygge det. Ifølge sociologen Marcel Mauss' teori om 'gavens logik', giver man nemlig noget af sig selv, når man giver en gave. Man kan således se den arbejdskraft, hjælpere har givet som 'gaven', hvormed de har givet noget af sig selv, som nu er indlejret i husets materialer. Erindringen om, at landsbybeboerne har givet deres arbejdskraft, og

med den noget af dem selv, og om at familien efterfølgende skal gengælde denne hjælpsomhed, er en del af familiemedlemmernes daglige bevidsthed, hvilket også understøttes af husets arkitektur. Eksempelvis er husets tykkeste søjle (biga), som er centralt placeret i husets vigtigste opholdsrum, køkkenet, det symbolske centrum under den festlige begivenhed (gedong hlong) som familien afholder i slutningen af den tredje byggemåned. Denne dag 'flytter biga ind i huset' og begivenheden tager form af et ritual, som alle hjælpere ærbødigt inviteres til at

deltage i. Det er hårdt at håndtere 'biga' og de andre tunge søjler og bjælker, som skal placeres i huset denne dag, og 'gedong hlong' begivenheden kan opfattes som et kondenseret billede på hele byggeprocessen med al den arbejdskraft hjælpere har givet. I husets fremtid vil (forestillingen om) hjælpernes arbejds-gave være indlejret i 'biga', der således optræder som en 'huskesøjle' i familiens dagligdag. Det fælles aspekt; det at så mange mennesker har hjulpet og dermed muliggjort husets tilblivelse, er således legemliggjort i familiens

'private' rum.

I vesten opfatter vi almindeligvis vores bolig som et privat rum og dermed som en modsætning til det offentlige rum. Frem for noget 'offentligt' giver det, i den tibetanske kontekst, mere mening at tale om, at det er noget 'fælles' - byggeprocessen, - der er indlejret i huset, ligesom der inde i huset snarere er tale om et familiært rum, frem for et decideret 'privat'. Og i forlængelse af tibetanernes handlinger er der måske, frem for en dikotomi, tale om en dialektik mellem det 'fælles' og det 'familiære'.

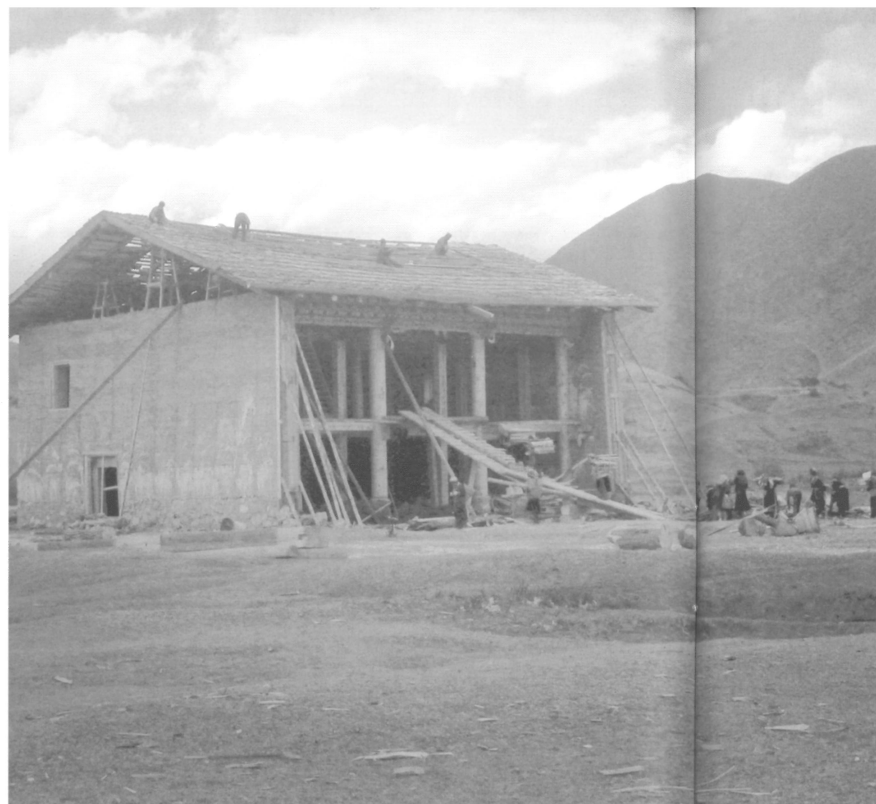
Den gode bolig

Både i Tibet og hos os i vesten, er det vigtigt, at man har en god bolig. I vesten er definitionen af den gode bolig forskellig fra person til person, fra familie til familie; og der er en generel bevidsthed om, at det netop er forskelligt, hvad vi forstår ved 'et godt hjem'. For nogle er god plads, lyse rum, designer møbler og et veludstyret køkken aspekter, der gør et hjem godt; mens det for andre er antikke møbler, mange bøger, personlige pyntegenstande og stearinlys, der skaber det gode hjem.

I vores vestlige samfund fungerer 'hjemmet', ifølge antropologen Marianne Gullestad, som et sted, igennem hvilket vi både kommunikerer og skaber identitet. Gennem vores valg af bolig, måderne vi indretter på, og stilen, hvormed vi udsmykker vores hjem, viser vi os selv som de personer, vi er og ønsker at være. Skabelsen af 'hjem' og af identitet kan betragtes som en dialektisk proces, idet vi med vores indretning søger at afspejle vores værdier og identitet, ligesom den indretning, vi skaber, også er med til at opbygge og konstruere den

Mændene støder jorden sammen for at lave en solid mur. Det er tredje dag efter gedong hlong festen og taget er ved at blive lagt.

Den vigtigste og tykkeste søjle biga er ved at være på plads.

De mægtige mure er ved at være færdige - det er ikke underligt at familien skylder hjælperne noget til gengæld.

forståelse, vi har af os selv som individer. I forlængelse heraf er det en almindelig udbredt opfattelse, at vi kender en person bedre, når vi har set hans/hendes hjem.

I Gyethang er tibetanerne bemærkelsesværdigt enige om, hvad 'et godt hus' er: For det første skal det bygges på en bestemt måde; materialerne skal behandles, så de bevarer deres energi, som siden bør leve videre i det færdige hus. For det andet må familiemedlemmerne dagligt ofre til de forskellige ånder, der bebor huset og forholde sig på måder, som holder ånderne tilfredse, så huset ikke rammes af ødelæggelse, og dets mennesker og dyr ikke plages af nød, sygdom eller død. Desuden skal

rummene være placeret på en bestemt måde i forhold til hinanden, for at det er et 'rigtigt tibetansk hus'. Husene i landsbyen er således meget ens i deres udformning og fungerer dermed ikke som identitetsmarkører i samme forstand som Danmark. Tibetanerne søger ikke at skille sig ud, hverken gennem husets ydre, dets indretning, møblering eller gennem de ting og redskaber, de anskaffer. Eksempelvis findes der kun én slags tekande. Tibetanerne tillægger smør-teen en essentiel betydning, drikker smør-te minimum fire gange om dagen og altid byder gæster på smør-te. Alligevel består den eneste mulige variation i, at tekanden fås i ler eller metal.

En tibetaner har ikke, på sam-

me måde som en vesterlænding, valgt sin bolig. Det er måske en af grundene til, at de har et mere pragmatisk forhold til huset, og at de ikke tillægger deres 'hus' og dets udstyr samme identitetsbærende og følelsesmæssige betydning, som det vestlige hjem almindeligvis tillægges. I Gyethang bliver et barn født ind i et hus, og det er her, at det har brugsret til jord. Muligheden for at flytte et helt andet sted hen eksisterer ikke i modsætning til i vesten, hvor det er helt almindeligt at overveje "hvor vil jeg/vi bo?". Således handler det ikke alene om, at tibetanere og vesterlændinge vælger ud fra forskellige kriterier; men også om, at det er forskellige mulige valg, man står overfor i de to virkeligheder.

Perspektiverne i det tibetanske 'hus'

'Huset' i Gyethang er et sted, en fysisk og åndelig struktur, en agerende besjælet enhed, som tibetanerne må gøre sig umage for at behandle godt og gøre tilfreds. Gennem daglige handlinger kan de som personer og familier således opfylde det, der gør 'huset' beboeligt for mennesker. Hos os i vesten forholder det sig nærmest omvendt, idet vi anser vores bolig for at være et sted vi frit kan ændre og faktisk skal tilpasse, så det fungerer som et godt og behageligt 'hjem', efter vores individuelle smag. Den grundlæggende indstilling til boligen og ens positionering i forhold til den er således temmelig forskellig i Danmark og Tibet,

og denne kulturelle forskel reflekteres i forskellen mellem greberne 'hus' og 'hjem'.

Indenfor vestlig og tibetansk sammenhæng rækker boligens betydning på forskellig vis ud over den konkrete arkitektoniske struktur. I den vestlige kontekst har hjemmet en privat betydning og er bærer af individuel identitet. I den tibetanske kontekst optræder huset som en social reference, hvilket kommer til udtryk i de måder, man interagerer og udveksler med hinanden på. Og det tibetanske hus kan siges at mediere mellem det private og det offentlige ved at være en fælles forestillingsreference, tibetanerne kontinuerligt skaber gennem at bygge og bebo det. ■

Læs mere i:

Carsten, Janet & Hugh-Jones, Stephen. About the House - Lévi-Strauss and Beyond. Cambridge University Press 1995.

Gullestad, Marianne. Kitchen-Table Society. Universitetsforlaget AS. Oslo 1984.

Jackson, Michael. At Home in the World. Duke University Press. Durham og London 1995.

KATHRINE KRØIJER HØRSTED ER SPECIALESKRIVENDE VED INSTITUT FOR ANTHROPOLOGI PÅ KØBENHAVNS UNIVERSITET OG HAR I SYV MÅNEDER LAVET FELTARBEJDE BLANDT GYETHANG-TIBETANERE I DET AUTONOME TIBETANSKE PRÆFEKTUR DECHEN.

fotos, Kathrine Krøijer Hørsted

Karabak.

Ararat.

ARMENIEN

- FORESTILLING
FORTÆLLINGER OM

"Jeg kommer til Armenien og fra første dag er jeg i chok. Jeg var ikke i Armenien, jeg var i et helt anderledes land - som jeg aldrig har set".
(Marietta, en armensk flygtning, om gensynet med Armenien).

OG ERFARING MØDET MED ET HJEMLAND

af KATRINE BENDTSEN GOTFREDSEN & MARTIN DEMANT FREDERIKSEN

Vi præsenterer i denne artikel to fortællinger, der handler om hvordan hjemvendte armeniere har mødt deres hjemland. Det er fortællinger om, hvordan forudgående forestillinger om mødet kan stå i skarp kontrast til realiteterne, og om hvordan realiteterne samtidig kan præges af forestillingerne.

Hjem som hjemland

Hjem i form af et hjemland kan være mange ting. Det kan være et sted folk længes efter, når de er

løsrevet fra det, et sted de føler de hører til, og for nogen et sted de endnu ikke har været. Dette gør sig ligeledes gældende for diasporabefolkninger - grupper der lever udenfor deres hjemland. Studiet af diasporaer kan derfor være med til at beskrive, hvad forståelser af hjem og hjemland kan indebære. Hvordan mennesker kan have forskellige forestillinger om det samme hjem eller hjemland, og hvordan dette kan have praktiske konsekvenser for hjemmets eller hjemlandets udseende.

Armeniere udenfor Armenien

I starten af det 20. århundrede fordrives mange armeniere fra deres hjem i og udenfor Armenien; nogle jaget på flugt af tyrkere, andre af det spirende sovjet-styre. Denne gruppe af armeniere blev grundlaget for den nuværende armenske diaspora, der lever udenfor det oprindelige armenske territorium. Nu er mange efterkommere af denne gruppe begyndt at vende tilbage, hver med deres forestilling om hjemlandet. Fore-

stillinger, der bygger på forældre og bedsteforældres historier om det hjem, der blev forladt for snart hundrede år siden.

I kølvandet på sovjetunionens sammenbrud får Armenien i 1991 selvstændighed. De første år efter selvstændigheden er præget af konflikt, og i starten af 90'erne flygter mange armeniere fra landet. Stalin havde i sin tid gjort bjergområdet Nagorno-Karabakh til en del af sovjetrepublikken Aserbajdsjan. Efter selvstændigheden kræver man fra armensk side

dette land tilbage med henvisning til, at det historisk set har været armensk territorium. Kravet imødekommes ikke, og der udbryder en væbnet konflikt imellem de to lande. En konflikt der endnu er uløst.

Vi fortæller i det følgende Vartkes og Mariettas historier. De illustrerer, hvordan henholdsvis 70 års Sovjetstyre og 14 års selvstændighed kan få de forestillinger, man har om et møde med sit hjemland, til at stå i skarp kontrast til realiteterne.

Mødet med Armenien

I sommeren 2004 rejser vi (forfatterne) til Armenien for at undersøge mulighederne for et feltarbejde. Da vi lander lidt udenfor Armeniens hovedstad Jerevan, ved vi endnu ikke meget om landet, vi er kommet til. Vi betaler overpris for at komme ind til byen, hvor vi indlogerer os på hotel "Erebuni". "Erebuni" har tydeligvis engang været bombastisk og prangende, men bærer i dag præg af, at vedligeholdelse længe ikke har været en prioritet.

Imens vi tjekker ind møder vi Marjorie, en pige fra det amerikanske fredskorps. Hun tegner et kort over Jerevan til os, markerer steder, der er værd at se, og steder, hvor der er folk, der kan fortælle os om landet. Et af disse steder er baren "Metro". Ejereren, Vartkes, er libanesisk armenier, og mange af hans kunder er diaspora-armeniere og udlændinge.

En aften tager vi hen på "Metro". Baren ligger i en kælder. Der er meget mørkt derinde, og der bliver spillet høj musik, men der er ikke mange mennesker. Vartkes står i baren og småsnakker med kunderne, og der er en afslappet atmosfære.

Vartkes - en armenier fra Libanon

Vi falder i snak med Vartkes.

Han fortæller begejstret om sit land, om dets historie og om steder vi kan besøge. Omkring årtusindskiftet rejste han hertil fra Libanon og arbejdede på forskellige barer, indtil han for et år siden fik sin egen.

Forældrene er begge armeniere, og han har som barn hørt mange historier om sine armeniske rødder. De fleste har handlet om, hvordan hans familie i tiden

Caraho.

der armensk kontrol. Vi møder ham gentagne gange under vores ophold i landet. Efterhånden som vi lærer ham bedre at kende, bliver historierne om Armenien mere personlige. Lidt efter lidt begynder han at fortælle om både de gode og dårlige sider ved landet. De forventninger, han havde, da han kom, er på mange måder ikke blevet indfriet. De historier, hans forældre fortalte om landet, var fra før sovjettiden, og meget har ændret sig siden. Armenien og armenierne er ikke helt som han troede de ville være.

Når han går ind i en forretning og siger "må jeg bede om," mødes han med mistro. En ekspedient havde på et tidspunkt med et surt udtryk sagt "hvad havde du regnet med?!" Indenfor servicefagene er dette udbredt, fortæller han. Man siger "giv mig," hvis man vil have noget. Vartkes mener, at denne mistro overfor service stammer fra sovjettiden, hvor korrupsion var et udbredt fænomen. Efter selvstændigheden er graden af korrupsion efter hans mening blevet langt mindre. Han fortæller dog, at der alligevel bliver holdt øje med ham. Små bestikelser for at beholde sin bevilling er en del af hans hverdag. Det samme er nætter på politistationen for at fastsætte prisen for, at hans dørmænd har været i klammeri med en kunde. Når han taler om det, er han ikke længere selv armenier. Han er libaneser.

Alt dette har fået Vartkes til at

overveje, om han skal forlade landet igen. Han føler sig ikke accepteret, og hverdagen er besværlig. Der er mange ting, han gerne så var anderledes, og som han måske kunne finde andre steder. Men det er hans hjemland, så han bliver indtil videre. For måske kan han på sigt være med til at ændre tingenes tilstand.

Marietta - en armenier fra Armenien

Da vi kommer hjem fra Armenien, begynder vi at arbejde på et projekt blandt armeniere i Århus. Her møder vi Marietta.

Marietta kom til Danmark i 1993 som politisk flygtning. Hun flygtede fra Armenien med sin 11-årige søn, for hans skyld. Hun frygtede, at han som 15 eller 16 årig ville blive indkaldt til militærtjeneste. At han skulle kæmpe i krigen mod Aserbajdsjan, og at han ville blive dræbt, som så mange andre unge mænd allerede var blevet.

Marietta er ikke tilhænger af krigen om retten til Nagorno-Karabakh. "Jeg var helt uenig! Vi behøver ikke ha' Nagorno Karabakh. Der bliver dræbt mange mange mennesker... Vi behøver ikke ha' den krig på grund af et land, som næsten ingen har set." Det var en dum fejltagelse at starte en krig med det muslimske Aserbajdsjan, når man

er et lille land, der yderligere grænser op til Iran og Tyrkiet. Det har ikke bragt noget godt med sig. Bare flere dræbte armeniere, og et land som de fleste intelligente mennesker flygter fra, fordi det er umuligt at bo der. Alt i alt har selvstændigheden og den efterfølgende krig ifølge Marietta ikke gjort tingene bedre - blot værre.

Der er få armeniere, der er enige med hende i dette, fortæller

Enlill

hun. Hvis de er, vil de i hvert fald ikke indrømme det. De fleste synes, at armensk selvstændighed er en god ting, og at krigen mod Aserbajdsjan var en nødvendighed. Men mange af dem har jo aldrig været i Armenien, pointerer hun. De har ikke set hvad selvstændighed og krig har gjort ved landet. Det er nemt nok at være

patriotisk, når man sidder i USA eller i gode europæiske lande, hvor man ikke skal bekymre sig om at have krig og fattigdom inde på livet.

Alt dette forklarer Marietta, efter at hun har fortalt om sin rejse tilbage til Armenien i sommers. Som Vartkes var hun i første omgang positiv omkring sit møde med hjemlandet. Efterhånden som vi mødes flere gange, viser

det sig dog, at det ikke udelukkende var en positiv oplevelse at gense Armenien. Da hun fortæller om sit gensyn med Armenien efter otte år i Danmark, har hun tårer i øjnene. Det berører hende dybt, hvad der er sket med hendes land. Hele vejen i flyet havde hun været spændt og glædet sig. Da hun kom dertil, blev hun chokeret. Det var ikke hendes land! Hun kunne ikke spise og græd meget den tid, hun var der.

Armenien er blevet et fattigt land. Der er massiv arbejdsløshed, og mange mennesker må kæmpe hårdt for at

få hverdagen til at fungere. Krigen og selvstændigheden har tæret hårdt på ressourcerne. Marietta mener, at de før havde et godt system. Der havde været strenge regler, men de havde haft det godt. Nu er der ingen regler. Alle gør, som det passer dem.

Hun håber, at det bliver bedre med tiden, men tror ikke at for-

bedringerne venter lige om hjørnet. Det kommer til at tage tid. Hun vil gerne vende tilbage, men ikke som tingene er nu. Det er ikke det samme land, som hun har husket og savnet, imens hun har været i Danmark.

Forskellige forventninger

For både Vartkes og Marietta har mødet med hjemlandet været en skuffelse. Mødet er for Vartkes præget af en skuffelse over, at folk ikke er, som han havde regnet med. Armenien og armenierne har ændret sig under sovjetstyret i en grad der gør, at de forestillinger, han havde med sig, ikke stemmer overens med det han ser. At hjælpe landet ud af sovjettidens skygge er vigtigt for Vartkes. Han tror på, at forholdene vil ændre sig til det bedre, når resterne af sovjetstyret er væk. Når for eksempel folks indstilling til service har ændret sig, og når man har gjort det endeligt af med korruptionen.

Marietta forlod landet på grund af krigen mod Aserbajdsjan. Da hun tager tilbage for at gense sit hjemland, har meget ændret sig. Fattigdom og mangel på regler er efter hendes mening blevet mere fremtrædende i den tid hun var væk. De normer og værdier der holdt landet samlet, er forsvundet. Det, der har ændret landet for Marietta, er tiden efter selvstændigheden, og ikke sovjetstyret. Hun har forladt sit hjemland og kan nu se det forandre sig til noget, hun ikke ønsker. Hun kunne ikke lide, hvad hun så. da

hun var tilbage. Alligevel er det hendes hjem.

Både Vartkes og Marietta har haft forestillinger om at møde eller gense landet, men det er forskellige steder de har forestillet sig mødet fra. Vartkes syn på Armenien har været præget af hans liv blandt den armenske diaspora i Libanon, hvor Armeniens historie som kulturel stormagt er i fokus. Mariettas syn er præget af hendes minder om, hvordan Armenien tog sig ud under sovjetstyret - før selvstændigheden og krigen med Aserbajdsjan. De har derfor ønsket sig tilbage til forskellige epoker af landets historie. Vartkes vil

OPLEVELSEN FOR DE ARMENIERE, DER REJSER TILBAGE TIL DERES HEMLAND, ER MERE PRÆGET AF CHOK END AF GENKENDELSE. DEN ABSTRAKTE FORESTILLING OM HEMMET MØDER EN KONKRET VIRKELIGHED. DERMED FRAGMENTERES DEN FORESTILLING OM FÆLLESSKAB OG FAMILIARITET, DER FØR VAR FORBUNDET MED HEMLANDET.

le møde det hjem hans bedsteforældre forlod, og Marietta ville møde det land hun huskede fra sin egen fortid.

Konflikten om Nagorno-Karabakh har de begge en holdning til. En holdning, som hos begge er præget af de forestillinger, de har om et godt Armenien. Vartkes mener, at konflikten er berettiget.

Han har hørt om den som ung i Libanon og mener, man skal fortsætte kampen. For ham er krigen en slags oprejsning for tidligere tiders undertrykkelse. Denne holdning deler han med mange diaspora-armeniere. Marietta mener derimod, at krigen er problematisk. Hun har haft den inde på livet og set de konsekvenser, den har medført. Hun er bevidst om de tidligere tiders undertrykkelse men mener ikke, at de skal påvirke nutiden i den grad, de gør.

Forestillinger om et hjemland

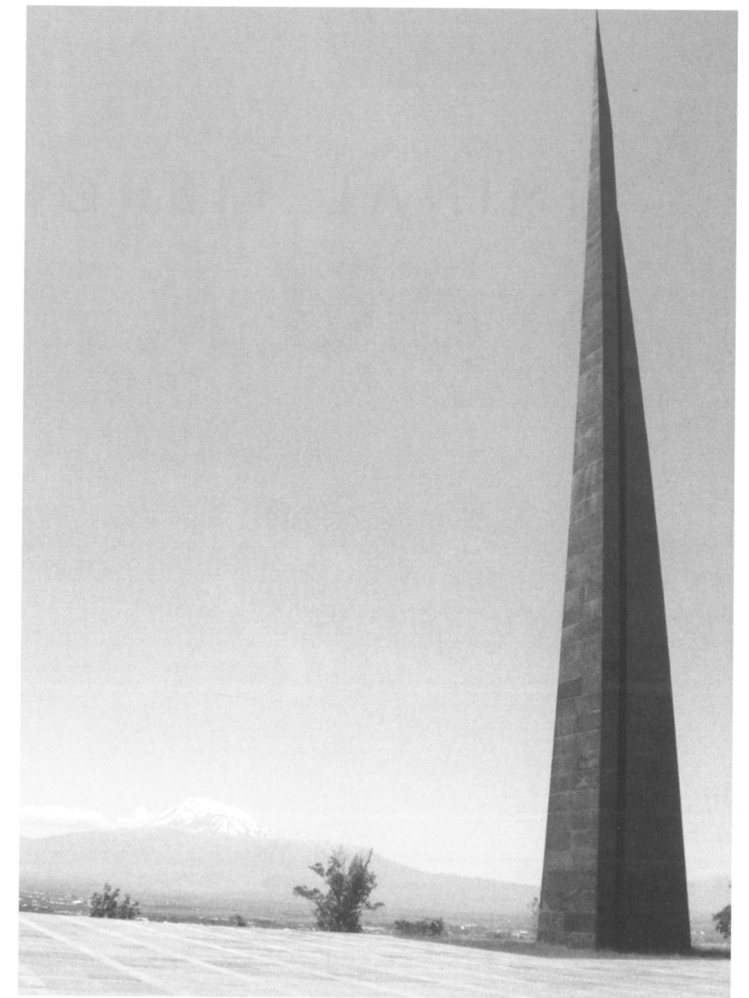
Som det ses i de to fortællinger, er forestillingen om hjemlandet ikke entydig. Hvor man socialt og geografisk set opholder sig, når man referer til sit hjemland, har en betydning for den forestilling man har af det. Ifølge antropologen Seteney Shami kan et etnisk eller nationalt fællesskab forstås som en forlængelse af selvet. Fællesskabet opleves og forventes at indebære en enshed og noget familiært. Her spiller hjemlandet en vigtig rolle som referenceramme. Man forestiller

sig at være ét med sit hjemland. For diasporaer kan mødet med hjemlandet derfor rykke ved deres identitetsforståelse som del af et nationalt fællesskab. De ovenstående fortællinger eksemplificerer denne pointe. Oplevelsen for de armeniere, der rejser tilbage til deres hjemland, er mere præget af chok end af genkendelse. Den

abstrakte forestilling om hjemmet møder en konkret virkelighed. Dermed fragmenteres den forestilling om fællesskab og familiaritet, der før var forbundet med hjemlandet.

Vartkes og Marietta har begge konkrete meninger om, hvad der burde ændre sig. Meninger, der er præget af deres individuelle ståsted og mødet med deres hjemland. Mange, der endnu ikke har set hjemlandet, har også holdninger til, hvad der bør ændres. Diaspora-armeniere yder økonomisk hjælp til landet. De fleste i form af konkrete projekter, de selv har været med til at udvikle. Det drejer sig blandt andet om vej- og broprojekter, begyndende turisme, og materiel støtte til krigen mod Aserbajdsjan.

Selvom Vartkes og Marietta ikke er enige om, hvad der bedst kan hjælpe landet, er de begge bevidste om de mulige konsekvenser, det vil have. I mødet med hjemlandet er deres forestillinger blevet udfordret og ændret af realiteterne. For mennesker, der endnu ikke har oplevet dette møde, er tingene anderledes. De gør sig også tanker om, hvordan Armenien skal se ud, og hvordan man kan hjælpe. Det værende i form af støtte til krigen, politiske institutioner eller til udvikling af turisme. Men de er ikke i samme grad som Vartkes og Marietta klar over, hvordan denne hjælp påvirker landet og den derboende befolkning i praksis. Deres tanker om hjemlandet er med andre ord stadig forestillinger. Disse forestillinger er løbende med til at præge udviklingen i Armenien på godt og ondt.

Hjem i form af hjemland er ikke en entydig størrelse. Dette har konkrete konsekvenser. Fortællingerne i denne artikel eksemplificerer, hvordan tanker om og møder med et hjemland er med til at forme dets udseende og fremtid. For Armenien vil meget således afhænge af de forestillinger, erfaringer og fortolkninger af hjemlandet, som diasporaen, de tilbagevendende og derboende armeniere har. ■

Læs mere i:

Shami, Seteney 1998. 'Circassian Encounters: The Self as Other and the Production of the Homeland in the North Caucasus.' *Development and Change* Vol. 29, 617-646.

KATRINE BENDTSEN GOTFREDSEN OG MARTIN DEMANT FREDERIKSEN ER BEGGE STUDERENDE VED AFDELING FOR ANTROPOLOGI OG ETNOGRAFI, AARHUS UNIVERSITET.

fotos, Gotfredsen & Frederiksen

LIMINAL TILHØRIGHET OG Å SKAPE ET

TRYGGE SONER HJEM I USA

af KJERSTI LILLEBØ

Fram til i dag har ikke 'hjem' vært særlig problematisert innen antropologisk forskning. Fra å tidligere være knyttet til konsepter som 'husholdet' og 'huset', er trenden nå å tenke på 'hjem' som noe mer enn et fysisk rom eller en økonomisk fellesehet. Gjennom å plukke fra både vestindiske og nordamerikanske tradisjoner og kulturelle referanser, har et utvalg migrantkvinner fra det karibiske Vestindia bosatt på USAs østkyst klart å skape nye forståelser og anvendelser av Hjem, og forhandler dermed også fram nye rom for utfoldelse og tilhørighet for seg selv og sine familier.

Thanksgiving-feiring i Queens, New York

Louises kjeller er fylt med stemmer og latter som smelter sammen med den deilige duften av ulike matretter spredt utover et bord i gangen, småputrende i aluminiumsformer over lave bluss. Volumet økes på smektende reggaetoner, og familie og venner forsyner seg hjemmevant av maten mens de vugger til musikken. Tv-en har stått på i bakgrunnen siden tidlig morgen, og Louise og noen gjester har fulgt med på den årlige Thanksgiving-paraden som

foregår et annet sted i byen. De fleste på festen har valgt ut klærne sine med omhu, men stilen varierer, spesielt mellom generasjonene. Tenåringene følger med på dansegulvet, på sine foreldre i nystørkede skjorter, bukser og skjørt med press, og menn med sixpence-luer. De er selv en del av hip-hop-generasjonen, med løse t-skjorter, store smykker og strikkeler, og de ser på hverandre, mens de lattermildt foreslår å bytte musikk. "Denne musikken var veldig populær da jeg var ung", svarer vår vertinne, smilende men

bestemt, og det blir ingen musikkstil-endringer denne festen. De unge trekker på skuldrene, og kvelden fortsetter med mat, prat og dominos. Både barn og voksne danser, mens ungdommene nøyer seg med å holde sporadisk øye med dansegulvet. Av og til nynner de til musikken og leppene former tekstene - Uavhengig av ønsket musikkvalg er de utvilsomt svært godt kjent med denne musikken.

De syv selvutnevnte arrangementskvinnene, alle i 50-årene og venninner fra Jamaica, har en tilsy-

nelatende uendelig jobb med å sette ut stadig mer mat. Sterkt krydrete retter av kylling, okse, geit og spesialtilberedt fisk, dumplinger, plantaner, makaronipaier, kaker, kokosbrød, hjemmelagde fruktdrikker, og en afrodisk suppe tradisjonelt laget av geitetestikler pryder bordet. Forberedelsene til festen startet uker i forveien, og hvem som skulle lage hva har blitt nøye avgjort slik at alt som 'må' være på et 'ordentlig' jamaikansk kjøkken er representert. Kvinnene påpeker viktigheten av at maten er god og i store mengder i kveld,

Kvinnene fra arrangementskomiteen slår av en prat etter måltidet.

Thanksgivingfeiring på karibisk vis i midten av bordet. med amerikansk kalkun i sterkt krydret karri i

Domino som er nært knyttet til karibisk fritidssysler var en selvskreven Thanksgiving-forlystelse.

slik at den kan bringe sammen nære og fjerne slektninger, naboer og venner. Louise har for anledningen hengt opp papirbilder av kalkuner på veggene, som nå kjemper om plassen ved siden av kors og innrammede papirutklipp av Bibelsitater. I midten av alt dette, på det overfylte bordet, står en oppskåret kalkun (ideelt sett på 'alles' middagsbord i USA denne dagen). "Vel, dette er jo den amerikanske Thanksgiving-dagen, og ikke den jamaikanske, så selvsagt må vi ha kalkun!" forklarer Louise, "- 'When in Rome', vet du...". "Og barna krever det", legger venninnen Sophie til, "de liker å blande alt sammen. Jeg liker det forresten også, for det er ikke så mektig som karibisk mat". Sophie slår seg på hoftene, og kvinnene ler. Louises søster tenker litt før hun sier: "Ja, det er sant. Her kan vi plukke det beste av begge verdener".

Hjem i forandring

Nøyaktig hva og hvor mine informanter mente deres hjem var, varierte stort; distinksjonene var

mangfoldige og vanskelig definerte. Familie, nettverk, mat og musikk var likevel faktorer som alltid ble trukket fram når vi diskuterte deres forsøk på å etablere et hjem for seg selv og sin familie. Dette var viktige aspekter i deres dagligliv, og samtidig klart formentede for kvinnenes individuelle identiteter og ideer om kollektiv tilhørighet. "Hvor mitt hjem er, forandrer seg etter hva du spør om", sa 23 år gamle Zadi fra Jamaica. "Jeg bor i USA, så det er mitt hjem. Men jeg har minner fra Jamaica som er en så viktig del av meg, at det alltid kommer til å være mitt hjem. I hvertfall til jeg får nye minner her i USA, som for eksempel at jeg gifter meg". Zadies utsagn korresponderer med sosialantropolog Øyvind Fugleruds beskrivelse av den diasporiske eller påtvungne migrasjonstilstanden som en dobbelhet hvor individer på den ene siden kan inneha emosjonell og sosial tilknytning (ofte beskrevet som 'røtter') til et sted man fysisk er langt unna, mens man samtidig kan inneha fø-

lelser av å investere mye på det stedet man bor, til tross for en følelse av å ikke bli akseptert der.

Hjem skapes på forskjellige måter, og gir ulik mening i ulike situasjoner. Ettersom begrepet har blitt mer dynamisk, kan det referere både til en måte å være på, og til et sosialt handlingsrom der mennesker føler trygghet, frihet og tilhørighet. Det beskrives også av flere som en 'comfort zone', altså en sosial trygghetsfære. Dermed framstår det å skape et hjem som prosessen hvor rommet for råderett og en slik trygghet blir til. Mat, musikk og gjensidige familie- og vennskapsbånd kan brukes som redskap i en slik prosess hvor forhandlinger om kvinnelige migrant-identiteter tar plass og form, og som igjen vil kunne gjenskape trygge soner; nye hjem i nye kontekster.

Et globalt hjem, en liminal tilværelse

På Louises fest ser vi noen eksempler på hvordan ideer om hjem blir utøvd, skapt, og oppret-

tholdt gjennom prosesser hvor utøverne tildels mikser og matcher det de liker best fra ulike tradisjoner. "For en verden av reisende" skriver forfatter John Berger [min oversettelse], " har hjem kommet til å bli lokalisert i rutinepregede praksiser, i en repetisjon av vanlige sosiale interaksjoner, i ulike kles- og språkstiler, i minner og myter, i historier båret rundt i ens hode". Både hverdagsliv og moderne festrutiner kan gi innblikk i hvordan kvinnene skaper og bygger seg opp hjem som verken er resultater av gamle tradisjoner tatt med fra Vestindia, eller rent adopterte 'amerikanske' tradisjoner. Derimot er hjem skapt gjennom (mer eller mindre bevisst) taktisk utnyttelse av andres rom gjennom nyoppfinnelser og gjenskapte blandingsritualer, samt en kroppsliggjøring av nye kulturelle forventninger og levesett. Ritualene fungerer som redskap for å skape kontroll over dynamiske prosesser: Å gjøre plass til seg selv innenfor de nordamerikanske strukturene, å skape 'comfort

zones' i hverdagen.

Disse kvinnenes mål var å fastholde på sin vestindiske identitet samtidig som de ønsket seg like kulturelle rettigheter og dyrket innpass i det amerikanske samfunnet. Prosessen med å omforme livet sitt til å passe inn i det amerikanske samfunnet kan beskrives som å være i en liminal tilstand, hvor individet befinner seg i en mellomstilling mellom definerte statuser verken helt utenfor eller helt innenfor samfunnets strukturer og kategorier - hvor både vestindisk og nordamerikansk kulturell ballast blir forhandlet om og diskutert innenfor transnasjonale kontekster og nettverk.

Å skape rom for kulturelt medborgerskap; å skape et hjem

Det å bli forstått, respektert og å ha en følelse av å delta i samfunnet med likeverd og på like vilkår var viktig for disse kvinnene, og tydelig uttrykt både bevisst og ubevisst i ulike sammenhenger. Alle kvinnene gjorde for eksempel mer eller mindre helhjertede for-

søk på å delta i Thanksgiving feiringen, til tross for at mange opplevde ekskludering fra amerikanere i hverdagen. Å oppnå 'kulturelt medborgerskap', slik Flores har anvendt begrepet, vil si å kunne delta på like premisser som andre i et kulturelt rom med plass til både kulturell diversitet og utprøving av etablerte samfunnsnormer. Å tilhøre et slikt tenkt fellesskap i den forstand at man oppnår aksept og trygghet på en større sosial skala, var drømmen for mange og betydde mye mer enn nasjonalt (stats)borgerskap. Ved å studere menneskers dagligliv, heller enn å fokusere på moderne statsborgerskap, utkrystalliseres viktige aspekter ved folks oppfatninger om hjem og tilhørighet. Statsborgerskap var noe disse kvinnene forholdt seg svært pragmatisk til, hvor de som ønsket seg amerikansk (U.S.) statsborgerskap begrunnet dette med at det - ironisk nok - gjorde reise mellom USA og Vestindia mindre problematisk ettersom innehavere av U.S. pass i deres erfaring generelt

Det urbane hjem mellom biler, tog og mennesker på vei et sted.

behandles bedre i tollen, og kan reise på lange opphold i Vestindia og likevel lett slippe inn i USA igjen. Tanker rundt 'hjem', derimot, var emosjonelt og materielt bygd opp som del av deres personlige identitet.

Kvinnenes oppfatninger av hva som utgjør et hjem, konsentrerer helt klart mer rundt det flytende og relasjonelle, heller enn det faste, statiske og geografisk definerte. Deres handlinger og utsagn underbygger viktigheten av å føle seg som en del av en gruppe mennesker som de kan dele opplevelser med, spise og danse med - eller snakke med i telefonen. De skaper miljøer som innbefatter deres daglige aktiviteter, enten man som Zadie fra Jamaica ser på hjem som "der hvor hjertet er", eller som Arlene fra Trinidad som gjennom å kontinuerlig sende materielle gaver, opplever

sterk forbindelse til et sted og til mennesker hun ikke har sett på 15 år, men som hun omtrent daglig har telefonkontakt med, og slik opprettholder sin stilling i det utvidede husholdet i Vestindia.

Forestilt deltagelse i et forestilt felleskap?

Thanksgiving Day ble i 1941 konstituert av kongressen i USA som en sekulær, nasjonal helligdag i november. Familie og venner oppfordres til å 'minnes' - gjennom et ritualisert måltid med kalkun, tranebær, gresskarpai, søtpoteter og maisbrød - de første britiske pilegrimenes unnslippelse fra religiøs forfølgelse i 1600-tallets Europa, og den påfølgende første innhøstning og kollektive måltid delt mellom innfødt og immigrant i det nye land. I dagens USA, og særlig etter 11. September 2001, blir denne feiringen av en ideali-

sert fortid presentert i media som en samlende nasjonal høytids- og fridag med fokus på nasjonal solidaritet og en omfavning av det amerikanske folk uavhengig av religion, etnisitet og statsborgerskap.

Til tross for dette idealet handlet dagen hovedsakelig for de vestindiske kvinnene i Baltimore og New York derimot om å kunne bringe familie og venner sammen, og om forsøk på å ta fri fra krevende jobber. Flesteparten av kvinnene tilbrakte nemlig dagen på arbeid hvor de sjonglerte flere jobber for ulike arbeidsgivere innen privat omsorgsarbeid - hvor nasjonale fridager og statlige regler betyr lite eller ingenting - eller de drev egne restauranter, barer eller butikker som de holdt åpne fra tidlig morgen til sen kveld for å overleve. Arlene fra Trinidad jobbet som vanlig til midnatt med å stelle for en syk, gammel mann i

Veggmaleri på gaten av svarte kvinners omsorg, i New York.

hans private hjem - men fikk servert kalkun i karri av sin samboer da hun kom hjem etter endt skift. Ginger, som nesten alltid jobbet doble skift på den familiedrevne jamaikanske restauranten, var så overarbeidet at hun "glemte hele greia til det var for sent å begynne å lage maten", og hennes familie så på TV og fikk levert kinesisk mat hjem den kvelden.

Kan man si at Thanksgiving feiringen i USA fungerer som samlende ritual for menneskene som utgjør dagens moderne, nasjonale, forestilte felleskap? Åpner feiringen for en følelse blant disse kari-bierne om å ha 'kommet hjem' i den forstand at de kan nyte like kulturelle rettigheter? Eller tydeliggjøres derimot skjevheten i det amerikanske klasesamfunnet hvor den idealiserte 'middelklassens' ritualer kun er oppnåelige for noen? Er måten Louise og

hennes familie feirer Thanksgiving på en indikasjon på at de har skapt seg et hjem i det nordamerikanske samfunnet, eller understreker den deres utestengelse fra det? Tross klassemotsetningene som tydeliggjøres ved Thanksgiving feiringen, hvor disse vestindiske kvinnene ikke klarer å leve opp til forventningene til 'ideal-amerikanere', viser kvinnene likevel sterke behov for å skape et hjem i USA, gjerne gjennom ritualer som bygger opp om tilhørighet.

Kroppsliggjorte erfaringer av hjem

I møtet med den relative ekskluderingen det var å måtte jobbe på Thanksgiving dagen, håndtering av overarbeidelse, jobbsjongleringer, og det å ha relativt få venner og familie i nærheten - skapte disse kvinnene ulike miljøer for fei-

ring. Noen krydret feiringen med kjente vaner og tradisjoner fra Vestindia, andre gjorde lite ut av dagen - men ingen gjennomførte den idealiserte 'amerikanske' feiringen. Deres amerikanskfødte barn fikk på slike dager økt og vedlikeholdt sin kulturelle og emosjonelle kunnskap om sin vestindiske bakgrunn gjennom vestindisk mat, musikk og tradisjoner inkorporert inn i denne 'hel-amerikanske' dagen. Denne type til-læring av kulturell kunnskap ble slik en kroppsliggjort erfaring, som Paul Connerton kaller det, og er dermed en viktig del av disse migrantenes identitetsforming og prosess for å skape et hjem i en virkelighet opplevd som global, eller transnasjonal. Ved å delta i nasjonale feiringen som de farget med vestindiske ritualer, tok de del i den større, sosiale og samfunnsmessige konteksten. Samti-

Middelklasses boligstrøk i Queens, New York. Stedet for Thanksgivingfesten.

dig utvidet de også kategoriene for 'amerikanskhet', og skapte nye kulturelle rom for sin vestindiske identitet i USA. Ens vestindiske identitet som amerikaner ble blandet med ens amerikanske identitet som vestinder.

Også julefeiringen blant disse ulike kvinnene bestod av mer eller mindre bevisste blandinger av amerikanske og vestindiske kulturuttrykk.

Mens den amerikanske julestrømpen hang på veggen og huset var pyntet med amerikanske flagg hjemme hos Arlene, opprinnelig fra Trinidad, pumpet karibisk julemusikk med trinidadiske steelband ut fra høytalere i raskt tempo. Arlenes bror var sammen med en amerikansk kvinne, og danset med hennes 6 år gamle datter. "Er du en ekte trini?" spurte plutselig Arlene jenta, "Da må du vise oss

at du kan 'whine'!" Å 'whine' er en sensuell form for dans, og nærmest obligatorisk kunnskap for trinidadere. Jenta visste akkurat hva hun skulle gjøre, og mottok enorm positiv oppmerksomhet fra de tilstedeværende.

Den lille jenta ble på denne måten ønsket velkommen inn i det Connerton kaller samfunnsdeltagernes sosiale minne, som festdeltagere klart oppfattet var en viktig forutsetning for å være en 'trini'. I deler av feiringen var altså 'amerikansk' tilhørighet viktig å tilstrebe, mens det på dansegulvet var trinidadisk kulturkunnskap som la grunnlaget for inklusjon.

Liminal tilhørighet og trygge soner

Begreper som ambivalens og tvetydighet kan brukes til å beskrive moderne kvinneliv i modernite-

tens tidsalder - især migrantkvinnens prosesser for å bryte ut fra deres fødesteder, relokalisere seg, og leve opp til det unisone kravet om å holde 'en fot i hver leir'. Samtidig med at de inngår i en integreringsprosess på sitt nye bosted, tvinges de inn i en tilstand av evigvarende liminalitet. Disse kvinnene rapporterte en følelse av territoriell 'ikke-tilhørighet' og har ikke lengre et geografisk definert hjem å vende tilbake til, eller å la seg 'reintegrere' inn i. De fleste opplever at å bryte ut av vante samfunnmessige strukturer for en periode, fører til at de aldri mer passer inn i de etablerte strukturene igjen - og blir derfor ekskludert fra det 'forestilte felleskap' både innenfor de strukturene som utgjør Vestindia og USA.

Hjem syntes derfor å være hvor enn kvinnene følte at de utgjorde

Baltimore er kjent for sine rekkehus, og i senere tid for alle sine "boarded up" hus, dvs utflyttede, fysisk avstengte hjem.

delers av gjensidige bånd, og hvor de ble akseptert innenfor større felleskap - med andre ord, steder hvor de syntes de tilhørte. Om denne tilhørigheten ble funnet innenfor lokale nabolag, nasjonale eller transnasjonale grenser, syntes å være irrelevant. Faktisk var det de kvinnene som følte sterkest tilhørighet til fellesskap lokalisert geografisk både i Vestindia og i USA, som ble sett på som mest veltilpasset i sin migrantsituasjon av de andre migrantkvinnene, og som også selv ytret størst grad av tilfredshet med hverdagslivet i USA. "Jeg har stått utenfor alle samfunn helt siden jeg forlot Barbados som ung pike", uttalte Barbara da jeg forklarte at en antropologs jobb er å observere og sammenligne ulike kulturer, "så du kan godt si at jeg har vært antropolog hele mitt voksne liv. Jeg har

observert begge mine hjem utenfra, og har aldri vært helt hjemme noen steder. Og det liker jeg godt". Gjennom å representere 'samfunnstruende' anomalier i det nasjonale forestilte fellesskap finner disse migrantkvinnene faktisk også sin styrke, sine trygge soner, og endelig en følelse av hjem. ■

Anbefalt videre lesning:

Berger, J. 1984: *And Our Faces, My heart, Brief as Photos*, London: Writers & Readers.

Connerton, Paul. 1989: *How Societies Remember*. Cambridge: Cambridge University Press.

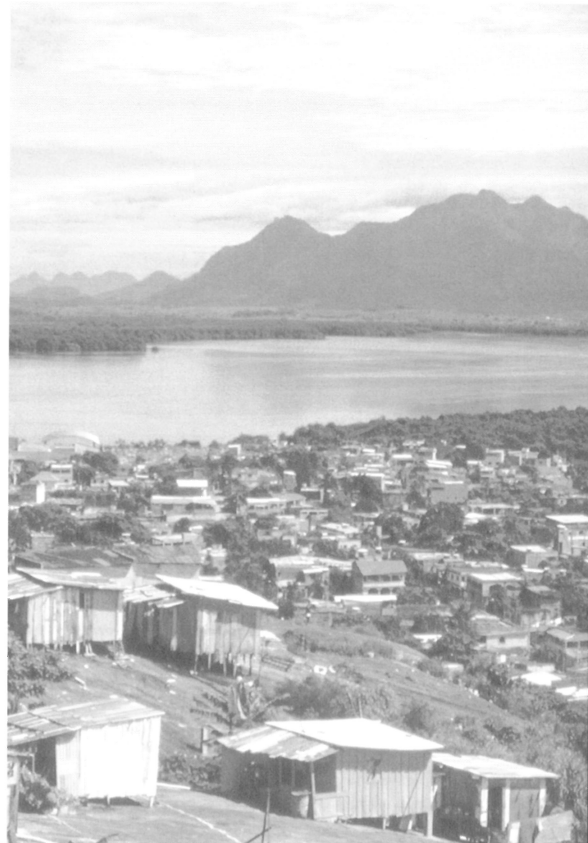
Fuglerud, Øyvind. 2001: *Migrasjonsforståelse*. Oslo: Universitetsforlaget.

William Flores & Rina Benmayor 1997: (eds.) *Latino Cultural Citizenship: Claiming Identity, Space and Rights*. Boston: Beacon Press.

KJERSTI LILLEBØ ER HOVEDFAGSSTUDENT I SOSIALANTROPOLOGI VED UNIVERSITETET I OSLO (UIO). UTFØRTE FELTARBEID I 2001/02 BLANT VESTINDISKE MIGRANTKVINNER BOSATT I BALTIMORE, NEW YORK OG TRINIDAD. HAR JOBBET SOM VITENSKAPELIG ASSISTENT VED ARKITEKT-HØGSKOLENS PROSJEKT "IMMIGENTRI" 2002-04, OG ER I DAG ANSATT SOM STUDIEKONSULENT VED SOSIALANTROPOLOGISK INSTITUTT, UIO.

fotos, Kjersti Lillebø

Hjemmet kan være mer enn et sted. Det kan også forstås som et utgangspunkt for å beskrive relasjoner. Etter å ha utført feltarbeid på en helsestasjon i Brasil og vært med på en rekke hjemmebesøk, oppdaget jeg hvordan sosiale relasjoner en finner i hjemmet og nærmiljøet utfordrer legitimiteten til det offentlige helsevesenet. I Brasil er dette lett å få øye på. I vårt skandinaviske velferdssystem er dynamikken mer skjult, men like virkelig.

af TROND HEITMANN

NÅR HJEMMET

Det offentlige helsevesenet i Brasil

Det offentlige helsevesenet i Brasil omtales sjelden i positive ordelag. Selv om de ulike brasilianske regjeringene, spesielt i valgår, viser til gode resultater og store investeringer i helsefremmende tiltak, er det en utbredt erkjennelse at ressursene på langt nær strekker til i forhold til de oppgaver helsevesenet skal løse.

Rundt 60% av investeringene i helsesektoren investeres ikke i det offentlige, men i den private sektor som betjener om lag 25% av befolkningen. Den store ressursknappheten er synlig i alle deler av det offentlige helsevesenet, noe landets mindre privilegerte må leve med.

Blant annet for å utnytte de tilgjengelige ressursene best mulig, har det offentlige helsevesenet i

Brasil de siste årene jobbet med å implementere reformen Programa Saúde da Família, noe som fritt kan oversettes til 'familiehelseprogrammet'. Som navnet indikerer, er det familien og relasjoner som har sin base i hjemmet som er fokus for helsearbeidet. Kort fortalt betyr dette at husholdene er delt inn i ulike sektorer som er tilknyttet et eget 'familiehelsesteam'. På helsestasjonen jeg

Helsearbeidere må ivareta sin egen moralske integritet.

UTFORDRER

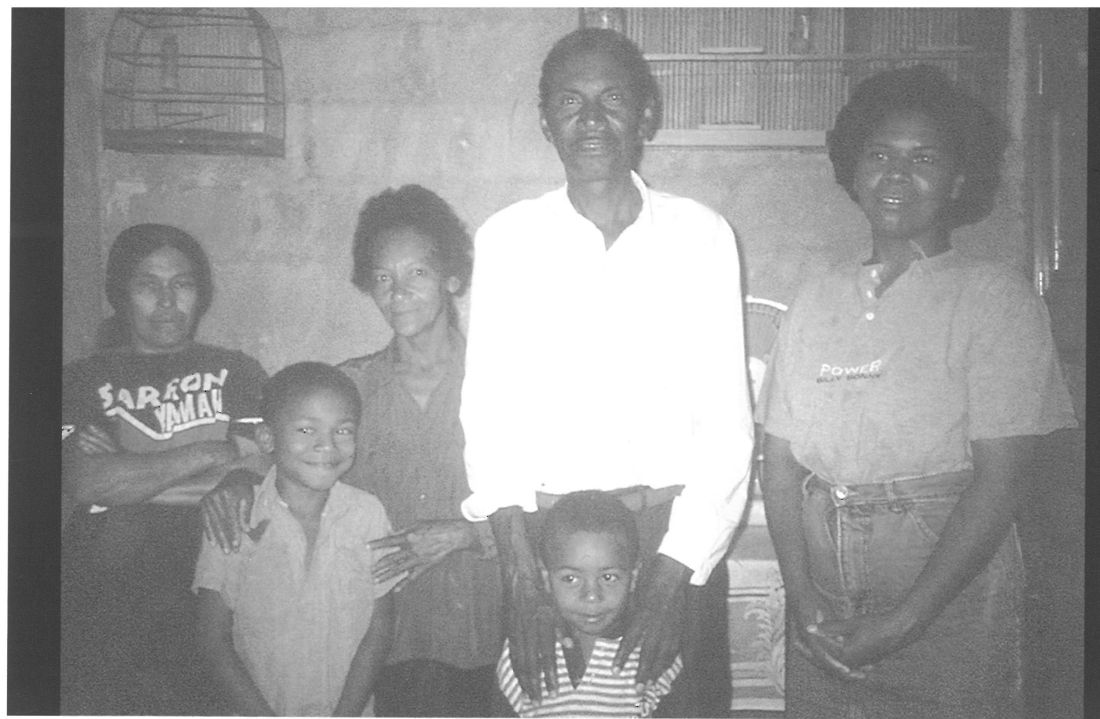
oppholdt meg, besto et slikt team av én lege, én sykepleier, to til tre hjelpepleiere og fire til fem lokale beboere som vi kan kalle 'helsekontakter'. Ved at helseteamene er tilknyttet hushold, blir helsearbeiderne kjent med brukerne i en bred sosial kontekst. Dette gjør at man kan planlegge oppfølging i forhold til de ressurser som er tilgjengelige i hjemmet og det lokalmiljøet hjemmet er en del av.

Pretinha og Dona Maria

Selv om mye av helsestasjonens arbeid gjøres på selve helsestasjonen og gjennom andre offentlige og private institusjoner som skole og interesseorganisasjoner, foregår mange av møtene mellom helsearbeidere og brukere i de ulike hjemmene. I dette møtet, hvor representanter for det offentlige har invitert seg hjem til beboernes mest private sted i fy-

sisk forstand, er det vi kan finne interessante samhandlingsmønstre som utfordrer grensene for det offentlige helsevesenets moralske legitimitet. Dette spennet ble spesielt tydelig i møter mellom helsekontaktene, lokale beboere som var ansatt i helsevesenet, og andre beboere i bydelen der helsestasjonen lå.

Helsekontaktens oppgave besto grovt sett i å være et binde-

I hjemmet er relasjonene definerte og stabile.

ledd mellom helsestasjonen og beboere i sitt eget nabolag. De utførte med andre ord sitt arbeid på samme geografiske sted, som de selv kalte 'hjemme'. Dette var ikke uproblematisk. De skulle være profesjonelle helsearbeidere som skulle forvalte knappe ressurser samtidig som de skulle ivareta relasjoner til venner (og uvenner), naboer, slektninger, menighets-søsken og andre. For å vise hvilke dilemmaer som da oppstår og hvordan man kan betrakte dem, skal jeg ta utgangspunkt i et møte mellom helsekontakten Pretinha og en av hennes naboer, Dona Maria.

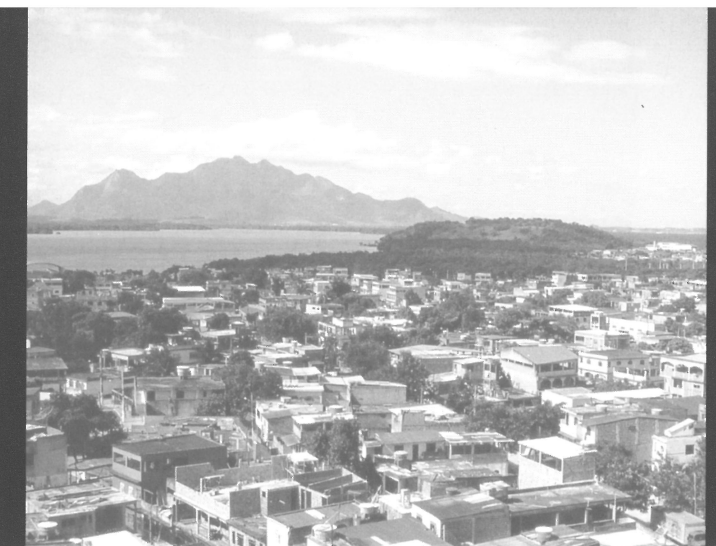
Dona Maria bor i et av de mange husene som klorer seg fast på en av åssidene i denne bydelen som ofte ble omtalt som carente, 'trengende', eller det som mer upresist kan kalles fattig. En dag

jeg fulgte Pretinha på besøk hos henne, klaget Dona Maria over smerter i foten og ville gjerne få et møte med familiehelseteamets lege. Ventetiden på helsestasjonen var lang, men helsekontakten sa at Dona Maria nok ville klare å få en av de få plassene som daglig var avsatt til akutthjelp, dersom hun stilte seg i kø tidlig nok. 'Tidlig nok' var klokken 05:00 om morgenen. Dette var uaktuelt for henne. Hun ville ikke kunne klare å gå hele veien til helsestasjonen, og om hun hadde klart det, våget hun seg ikke ut i gatene så tidlig på døgnet. Derfor spurte hun, om ikke Pretinha kunne dar um jeitinho. Med det mente hun, om ikke helsekontakten kunne overse noen regler, finne på en utvei, slik at hun kunne få truffet legen tidligere. Pretinha tenkte seg litt om og kom med et forslag. Den påfø-

gende dagen skulle legen besøke sengeliggende i deres sektor. Pretinha kunne da fortelle legen, at Dona Maria hadde så vondt i foten at hun måtte være sengeliggende. Slik kunne de få legen på besøk allerede den påfølgende dagen. Dona Maria var fornøyd med forslaget og lovte å holde sengen rundt det tidspunktet, man forventet at legen skulle komme. Da jeg dagen etter også fikk være med legen på hennes rundtur til sengeliggende, ble jeg med inn til Dona Maria. Selv om hun hadde glemt, at hun skulle ligge i sengen, men heller satt på sofaen da vi kom, fikk hun sine medisiner og virket svært tilfreds med utfallet.

Hjemmet og gaten

Jeg velger å ta utgangspunkt i møtet mellom Pretinha og Dona

Hjemmet og gaten kan ikke skilles fra hverandre. I det offentlige er menneskene anonyme og like.

Maria, ikke fordi det var enestående, men fordi det kan sies å være et typisk uttrykk for relasjonen mellom helsearbeidere og brukere av det offentlige helsetilbudet i Brasil.

For å finne en brukbar analyse av møtet mellom disse to kvinnene, kan vi ta utgangspunkt i et kjent begrepspar i sosialantropologiske studier fra Latin-Amerika. Her har ulike varianter av casa (hus/hjem) og rua (gate) blitt brukt for å belyse aspekter ved sosial samhandling. For oss kan dette være nyttig for å beskrive møtet mellom det offentlige helsevesenet i Brasil og dets brukere, illustrert gjennom møtet mellom Pretinha og Dona Maria. Helt konkret vil jeg trekke vekslere på relasjonen mellom casa og rua slik det brukes av den brasilianske sosialantropologen Roberto DaMatta. Her kan vi knytte begrepene opp mot det, han kaller holistiske og egalitære perspektiver på individene.

Med begrepet holistisk individperspektiv refererer DaMatta til et perspektiv, der individer er en

del av det, han betegner som hjemmets verdiunivers. Her er aktørens sosiale status definert ut fra et helhetlig sett av relasjoner og forpliktelser til andre enheter innenfor et stabilt hierarki. Casa, eller hjemmet, er altså ikke først og fremst et sted, men et symbol på en måte å relatere til hverandre der kvaliteter som sosial klasse, familie, kjønn, rase og alder er avgjørende for, hvordan man skal forholde seg. I dette perspektivet, hvor personer defineres ut fra relasjon til andre aktører i hierarkiet, blir anonymitet og likhet ofte vanskelig å oppnå. Moralske og legale koder kan fordeles ulikt avhengig av aktørens posisjon i hierarkiet og endring i sosiale relasjoner og sosial mobilitet er underordnet idealer om, at alle bør holdes seg på sin tildelte plass.

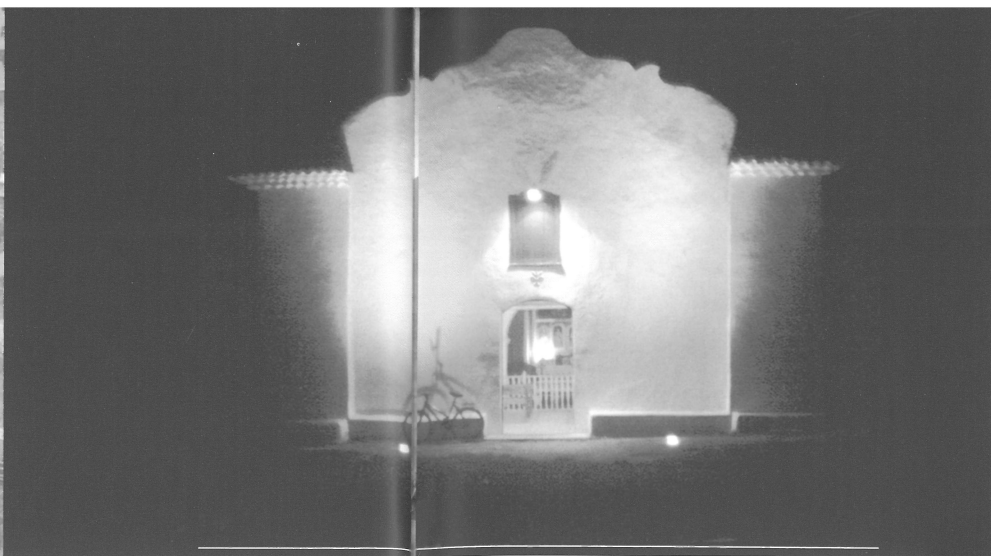
I det egalitære individperspektivet er individet autonomt og ideelt sett frigjort fra sosiale hierarkier. Alle er likestilte og defineres ut fra universelle beskrivelser av individenes rettigheter og plikter. Aktørene kan handle innenfor et verdiunivers hvor individets pre-

feranser løsrives fra hjemmets forventninger. Vi snakker her om rua, gatens univers, der sosiale hierarkier underkommuniseres og markeds plassens individualistiske prinsipper får dominere. Friheten og anonymiteten utspilles i en kontekst hvor aktørene betraktes som likeverdige individer med de samme muligheter til seier og nederlag. Her er hierarkiene ustabile og basert på konkurranse hvor individets egen innsats, bruk av evner og hell bidrar til å definere ens posisjon.

Fordi man i Brasil ofte kan oppleve at begge perspektiver er gyldige i en og samme samhandlingssituasjon, er det ikke innholdet i casa og rua som symbolske univers, men relasjonen mellom disse to perspektivene på individet i samfunnet som er interessant. DaMattas påstand, som også ligger til grunn for min argumentasjon, er, at man i Brasil i utstrakt grad vil finne at gatens egalitære prinsipper om likhet overskygges av hjemmets hierarkiske og relasjonelle prinsipper for samhandling. Det er også nettopp dette,

Helsevesenet har hvert enkelt hjem som fokus for sitt arbeid.

I hverdagen er også enkeltmenneskets enestående posisjon i et holistisk perspektiv sentralt.

som skjer i møtet mellom Dona Maria og Pretinha,

Profesjonell og medmenneske

Møtet mellom Pretinha og Dona Maria kan karakteriseres som et dilemma. Det offentlige helsevesenet i Brasil, som andre steder, legger til grunn et egalitært individperspektiv. I møte med helsevesenet defineres brukernes rettigheter og plikter i form av deres rolle som statsborger. Her har alle de samme rettigheter og aktørens personlige relasjon til andre enheter i samfunnet skal være underordnet. I en situasjon med stor ressursknapphet og hvor helsekontaktene også er beboere i nabolaget, viser det seg imidlertid at dette idealet blir vanskelig å praktisere.

Idealene om en egalitær samhandlingssituasjon mellom bruker og helsearbeider skaper dilemmaer som søkes løst ved hjelp av hierarkiske koder for samhandling. Dona Maria spurte direkte om en

jeitinho. I en situasjon hvor brukernes rettigheter og helsearbeiderens plikter er klart definert, spør pasienten om ikke helsekontaktet kan fravike det strenge regelverket, slik at hun kan få treffe en lege. Som profesjonell helsearbeider er det riktig å forvalte et regelverk som ivaretar likhet og rettferdighet. Å tillate særbehandling gjør at systemet kun vil kunne innfri rettighetene til noen tilfældige, noe som er moralsk uakseptabelt. I Dona Marias spørsmål aktualiseres imidlertid Pretinhas moralske kvaliteter som medmenneske, beboer, venninne eller hjelper. Det er dermed deres mer personlige relasjon som blir førende for utfallet. Å skulle holde fast på ideen om, at man ikke skal gi noen spesialbehandling, ville bryte med det sett av koder for samhandling, som helsekontaktene tross alt handler ut fra til daglig, hvor de er naboer, venninner og medmennesker.

I praksis betyr dette, at de egalitære prinsippene, som rettferdig-

gjør velferdsstaten og et allment helsevesen kan være problematiske i møte med hverdagen. I eksempelet over ser vi, at velferdsstatens ressursbegrensninger gjør, at den ubegrensede retten til tilgang på et fungerende helsetilbud vanskelig kan innfris. I boken Maktens samvittighet, beskriver sosialantropologen Halvard Vike dette problemet med, at velferdsstaten er grunnleggende åpen nedenfra ved at rettigheter er universelle og allmenne, men lukket ovenfra ved at ressursene er klart begrensede. Forvaltningen av dette dilemmaet skyves nedover i organisasjonen til førstelinjen, der administrative og økonomiske begrensninger møter hverdagens lidelser.

Møtet mellom de to kvinnene er et eksempel på daglig samhandling som man ofte kan finne i Brasil. Egalitære prinsipper underordnes relasjonelle prinsipper som aktualiserer personlige relasjoner i et sosialt hierarki. Dette er ikke bare noe, man observerer

ofte i sosial samhandling, men det forventes ofte, at man får mulighet til å spille på de verdier, som kan knyttes til hjemmets verdiunivers.

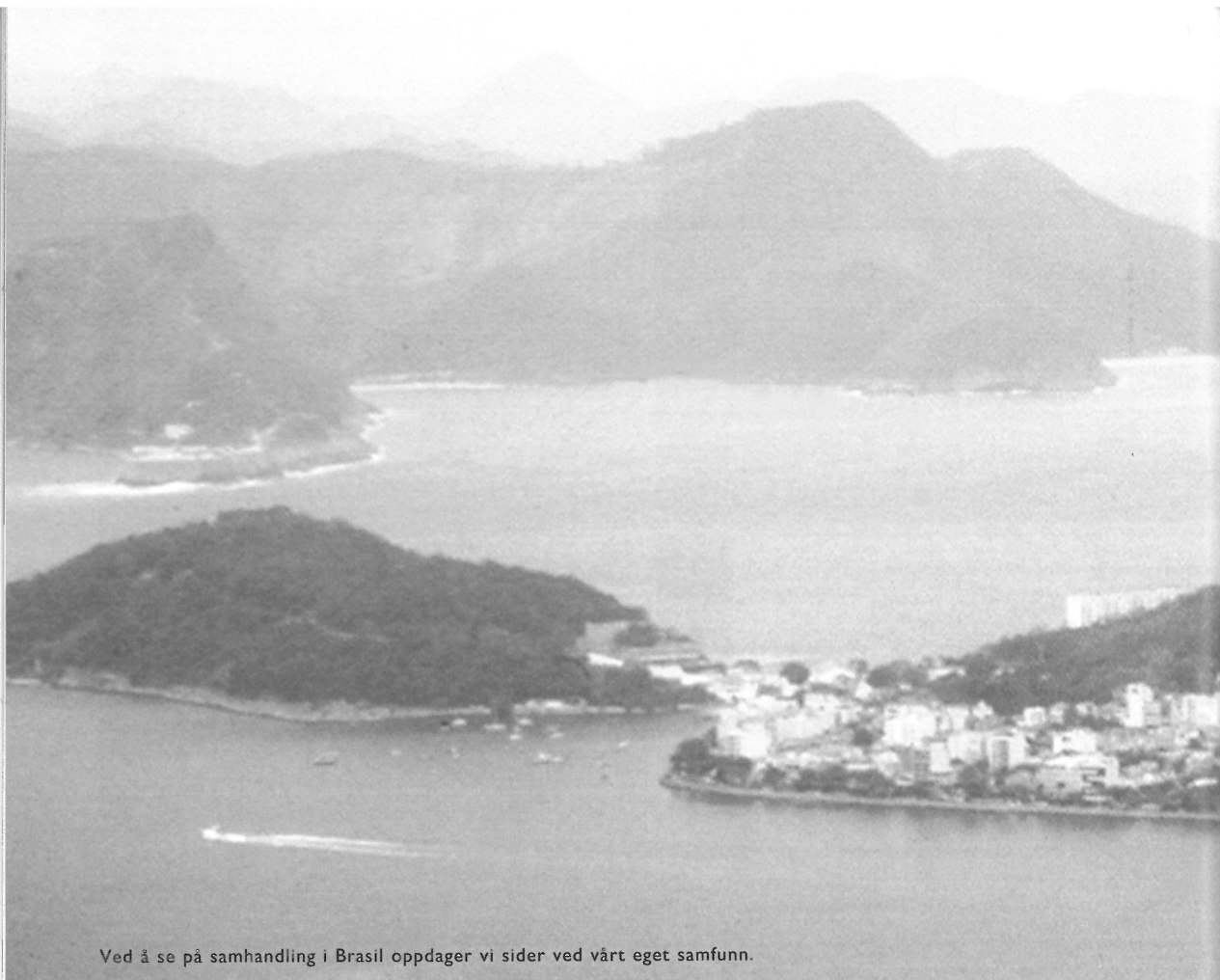
Brasil og Skandinavia

I Brasil blir dilemmaene som ligger i velferdsstaten tydeligere, ikke bare ved at ressursene er mye mindre enn i Skandinavia, men også fordi det finnes konkrete forventninger om at slike dilemmaer kan løses uformelt. Hjemmets verdiunivers, slik det er beskrevet over, er tydeligere og mer typiske for Brasil enn for Skandinavia. En hver brasilianer vil kjenne godt til begrepet jeitinho, og vektleggingen av personlige relasjoner i egalitære situasjoner er mer vanlig enn i Skandinavia.

En annen viktig forskjell mellom Norge og Brasil ligger i tilliten til at det er mulig å løse de dilemmaene som oppstår gjennom politiske og administrative systemer. I Brasil er tilliten til det offentlige helsevesenet svært liten og det er ikke en

selvfølge at dilemmaene løses gjennom formelle politiske og byråkratiske kanaler. Dermed åpnes det for uformelle løsningsstrategier som utfordrer den moralske legitimiteten til de egalitære verdiene som helsevesenet bygger på. I Norge, der tilliten til de politiske og administrative systemer synes større, søker man oftere løsninger gjennom formelle kanaler. Dermed blir ikke de egalitære verdiene utfordret i daglig samhandling på samme måte som i Brasil. En konsekvens av dette er også, at det i Norge ikke er like moralsk akseptert å finne uformelle løsninger på dilemmaene, som oppstår i møtet mellom begrensede ressurser og ubegrensede rettigheter.

Likevel er uformelle løsningsstrategier en del av hverdagen i Norge. Vike viser, hvordan ansatte i omsorgssektoren ikke alltid følger vanlige prosedyrer, eller man jobber gratis overtid for å innfri pasientenes rettigheter. På denne måten blir de organisatoriske dilemmaene et spørsmål om moralsk integritet på et personlig nivå for den enkelte helsearbeider. I Norge er dette riktignok i en del tilfeller en forståelig, men ikke alltid allment akseptert måte å løse dilemmaer på. I Brasil kan dette aspektet synes mer eksplisitt. I en situasjon der egalitære prinsipper om likhet og allmenne rettigheter ikke kan innfris med de ressurser som staten stiller til dis-

Ved å se på samhandling i Brasil oppdager vi sider ved vårt eget samfunn.

posisjon, er det moralsk sett legalt å spille på helsearbeiderens øvrige statuser i et sosialt fellesskap. Her kan man behandle mennesker ulikt, og personenes relasjoner til andre enheter i hierarkiet kan aktualiseres.

Avsluttende bemerkninger

Det er i hjemmet som en arena, hvor man møter hjemmebaserte helse- og omsorgstjenester, at ulike prinsipper for sosial samhandling blir spesielt synlig. Det er imidlertid viktig å framheve, at disse prinsippene ikke kan begrenses til det, vi umiddelbart betrakter som hjem. Som sosialantropolo-

ger må vi tillate oss å relatere det vi observerer til større sammenhenger. De større sammenhengene er på samme måte viktige for å forstå det vi observerer i et empirisk avgrenset område.

Med samhandling observert i et hjem i Brasil kan vi se, at verdier som ligger til grunn for velferdsstaten, både i Brasil og i Skandinavia, ikke kan tas for gitt. Begge steder vil vi i hverdagen finne mer eller mindre uttalte koder for atferd, som spiller på verdier, der enkeltmenneskets enestående posisjon i et holistisk perspektiv er sentralt. Dette bryter med verdier som ligger til grunn for vel-

ferdsstaten, der likhet er et viktig ideal. Dermed oppstår en situasjon hvor to motstridende handlinger kan synes som like riktige. Det ene alternativet favoriserer spesialbehandling, mens det andre alternativet fordømmer slik ulikhet.

Samhandlingsdynamikken, som blir belyst ved å bruke begrepsparet hjem og gate, er dermed også viktig for å se sider ved vår egen omsorgssektor. I Norge er der fare for at dilemmaet, som oppstår når begrensede ressurser ikke kan innfri ubegrensede rettigheter, forblir skjult. Fordi løsningene på disse dilemmaene ofte bryter

med velferdsstatens likhetsideal, blir det som i utgangspunktet er et organisatorisk dilemma et spørsmål om helsearbeiderens personlige integritet. I det norske samfunn blir slike uformelle løsninger underlagt en form for stilltiende sensur, ettersom de er umoralske, og velferdsstatens verdigrunnlag utfordres ikke like eksplisitt og tydelig som i Brasil. Dermed opprettholdes den moralske aksepterte forestillingen om at dilemmaet kan løses politisk eller administrativt til tross for, at dette vanskelig lar seg gjøre i et verdiunivers der egalitære verdier dominerer. ■

Forslag til videre lesning:

DaMatta, Roberto A. & David J. Hess (red), *The Brazilian puzzle: culture on the borderlands of the Western World*, New York: Columbia University Press, 1995

Heitmann, Trond, *Når helsevesenet banker på din dør: et møte mellom hjemmet og det offentlige helsevesenet i Brasil, Hovedoppgave i sosialantropologi - Universitetet i Oslo*, 2003

Vike, Halvard m. fl., *Maktens samvittighet: Om politikk, styring og dilemmaer i velferdsstaten*, Oslo: Gyldendal akademisk 2002

TROND HEITMANN, UTDANNET CAND. POLIT. VED UNIVERSITETET I OSLO. UTFØRTE FELTARBEID VED EN HELSESTASJON I BRASIL I 2001. ANSATT SOM FØRSTEKONSULENT VED HØGSKOLEN I ØSTFOLD VED AVDELING FOR HELSE- OG SOSIALFAG. FAGLIGE INTERESSER SOM BERØRER BRASIL OG VELFERDSSTATEN.

fotos, Trond Heitmann

FÆNGSLETS

I en dansk sammenhæng er de fleste mennesker vant til at forbinde 'hjem' med bolig: folk der ingen bolig har, er ikke blot boligløse, men simpelthen hjemløse. Mange af de ting, vi gør i og ved vores bolig, er handlinger som transformerer boligen til 'hjem'. Vi sover, spiser, leger og slapper af dér; vi indretter den med ting, møbler og teknologisk udstyr, og vi vedligeholder og dekorerer vores bolig, for ek-

sempel ved at lægge gulvtæppe, udskifte møbler, lave nyt køkken, male soveværelse, dyrke planter, tænde stearinlys med mere. Gennem disse handlinger tilegner vi os vores bolig, og transformerer boligen til 'hjem'.

Når 'hjemmet' generelt knyttes så tæt sammen med boligen, bliver det interessant at undersøge, hvad der sker, når mennesker tvinges til at sove, spise, lege og slappe af, altså bebo et sted, hvor de grundlæggende

slet ikke ønsker at befinde sig. Skaber man stadig hjem på trods af ufrivilligheden, eller får de handlinger, som vi almindeligvis forbinder med at skabe hjem i stedet for andre og nye betydninger? Dette spørgsmål vil jeg i denne artikel diskutere på baggrund af et antropologisk feltarbejde, som jeg udførte i Jyderup statsfængsel i 2003. Jyderup statsfængsel er et åbent fængsel, som huser cirka 110 fanger. Fængslet er opdelt i afdelinger, og der bor almindeligvis mellem 15 og 25 fanger på hver. Fangerne bor 'på celler', som består af et rum med toilet og bad, en lillebitte gang med køleskab og et skab som kan aflåses, og et rum på cirka otte kvadratmeter hvor der står seng, bord, stol(e) og eventuelt andre møbler. Fangerne laver selv mad i fælleskøkkener på afdelingerne, og rydder selv op og gør rent på deres fællesarealer. Størstedelen af fangerne havde domme på mellem tre og seks år, men principielt kunne de spænde fra seks måneder til 12-14 år. Fangerne kunne være fra 18 år og op efter, og være dømt for stort set alle typer kriminalitet.

HJEMLØSHED

af SIGRID KNAP

Det her er fand'ne ikke hjem!

"Jeg ejer denne her afdeling Sigrid, jeg har boet både på nr. 115, 159 og 173, har du set det gulvtæppe, jeg engang fik lagt, det er totalt sejt, kom og se!" Dette bekendtgjorde Troels, som jeg boede på afdeling med, en dag i løbet af de fire måneder mit feltarbejde varede. Troels var en rutineret fange, der efter at have afsonet flere domme 'på' det samme fængsel, havde en omfattende viden om denne særlige verden. Blandt andet fortalte han altså om det gulvtæppe, han havde fået lagt på cellen, sidst han afsonede. Denne gang havde han fået en anden celle, og havde ikke lagt tæppe på, men havde til gengæld sin egen seng med. Derudover havde han fjernsyn og video på cellen og reoler med lystager og grønne planter, plakater på væggen og flere fotos af sit barn på opslagsstavlen. I det hele taget var det tydeligt, at Troels havde gjort sig umage med at indrette cellen, så den var hyggelig, intim og personlig. Men at den i den forstand virkede hjemlig, var bestemt ikke ensbetydende med, at han opfattede cellen som sit hjem.

Faktisk oplevede jeg ingen fanger,

som gav udtryk for, at de følte sig hjemme på fængslet. Nogle skældte mig direkte ud, da jeg uforvarende kom til at omtale fængslet som hjem: *"det her er fand'ne ikke hjem...det skal du s'gu ikk' kalde det!"* belærte Nicolas mig, da jeg, en dag han havde været på udgang, spurgte hvorfor han allerede var kommet 'hjem'?

Måske alligevel en slags hjem?

Andre var mindre kategoriske og en smule vægelsindede; som Ole, der forklarede: *"altså, på en måde er det jo en slags hjem, altså fordi man bor her jo, men det er jo ikke hjem hjem, altså fordi...det er jo et andet sted ikk! Men man prøver jo at gøre det rart, for man skal jo også ku holde ud at være her"*. Oles celle var ligesom Troels' omhyggeligt indrettet, så den virkede hjemlig. Han havde computer, tv, sofa og lænestol og en vifte i loftet for at opløse den stillestående luft, som nemt opstår på en celle, hvor vinduet kun kan åbnes på klem. Desuden havde han utænkt og gennemført forskellige finurlige installationer, hvor han kunne gemme personlige ting af vejen. Men selvom Ole havde siddet inde

længe, og på flere måder sat sit meget personlige præg på cellen, var han ikke tilbøjelig til at kalde cellen for sit hjem, fordi *"hjem jo er et andet sted"*, som han sagde. Til gengæld var det væsentligt for ham, at cellen var til at holde ud at være på, og indrettet efter hans personlige ønsker og behov. Ikke fordi han ønskede at føle sig hjemme på fængslet, men fordi han havde et markant behov for at udtrykke og markere sig selv som individ. Ligesom mange andre institutionstyper har fængsler tendens til at nivellere individer ved at kategorisere dem entydigt som patienter, klienter eller, som i dette tilfælde, fanger. Derfor oplevede fangerne generelt et stærkt behov for at underkende og udfordre denne nivellering, og én af de (få) muligheder, de har for at opnå dette, er netop i måderne de indretter og former deres celler - deres midlertidige boliger.

Det identitetsskabende og kommunikerende hjem

At skabe og udtrykke individualitet ved at indrette sin bolig, forbindes i antropologiske teorier også

med det at skabe hjem. I den vestlige verden er det vigtigt for vores identitet, hvordan vores bolig ser ud, siger den norske antropolog Marianne Gullestad. Boligen bliver ikke kun til hjem ved, at vi bebor den, men også ved, at vi bruger den som et identitetsskabende og -kommunikerende udtryk, der fortæller gæster om vores præferencer og værdier. Boligen giver indtryk af, hvem vi er ved at demonstrere hvordan netop vi (dem der bor dér) ønsker, at vores hjem ser ud. I samme åndedrag bliver hjemmet således også symbol på og katalysator for autonomi, idet vi selv vælger og former det indtryk, vi ønsker at formidle. Vores hjem bliver således generelt et fænomen, der udtrykker og eksponerer individualitet.

Fra det perspektiv virker det umiddelbart oplagt at forstå fangerens indretningsprojekter som udtryk for, at de skaber deres celler som små hjem, fordi de gennem cellens udtryk kan vise, hvem de er.

Afgørende bagateller

Men det var ikke lige nemt for alle fanger at markere individualitet via deres bolig; for ikke alle fanger boede alene på deres celle. Nogle boede på såkaldte 'tomandsceller' og disse celler fik ofte, på grund af fangerens behov for at markere denne individualitet, et ret specielt udtryk. På mange tomandsceller var der således trukket en eller flere usynlige 'stregere' gennem cellen, som definerede, hvilke territorier, der tilhørte hvem; og på hver sin side af stregerne indrettede hver fange sig så efter sine personlige ønsker og behov. Disse ønsker og behov var til tider modstridende, og selv om det ofte handlede om ting, som fangen i sit almindelige liv ville opfatte som bagateller, kunne det i dette

socialle rum opleves som uoverskuelige irritationsmomenter. For eksempel sagde Alex til mig: "...og så har han ikke redt sin seng... og det er pisseiri... jeg hader det, jeg bli'r så sur, og det er totalt latterligt, fordi udenfor der reder jeg aldrig min seng, og det gør jeg herinde, og jeg hader at han ikke gør det! ..det er så mærkeligt, og jeg aner ikke hvorfor". For Alex var det kilde til evig frustration, at han ikke var alene om at bestemme, hvordan der så ud på deres fælles celle: "problemet er jo simpelthen, at man ikke har sit eget" forklarede han, da jeg spurgte, hvad det største problem var. Et forsøg på at løse problemet med ikke at have sit eget, var netop de usynlige stregere. For nogen afgrænsede stregerne ikke kun indretningsterritorier, men markerede også rengøringsansvar. For eksempel oplevede jeg fanger, som vaskede eller støvsugede halvdelen af gulvet, gjorde halvdelen af køleskabet rent eller ryddede op på halvdelen af bordet.

Hjem kan det aldrig blive!

Umiddelbart virker det således som om fangerne gerne vil omdanne deres celler til hjem, og faktisk var der også en enkelt fange, som da jeg spurgte ham, hvorfor han havde gjort så meget ud af at indrette sin celle, forklarede mig: "det har jeg valgt, for at kunne slippe af og kunne føle mig hjemme, fordi jeg ville ikke kunne... jeg boede på en dobbeltvind i 4 måneder, der føler man sig ikke hjemme... på ingen måde, jeg kan ikke forestille mig at skulle sidde i institutionsmøbler og skulle sige det her, det er mit hjem". Jannik har altså helt bevidst indrettet sin celle for at kunne føle sig hjemme. Alligevel svarede han, da jeg spurgte, om han så mente, at cellen var hans hjem, at det kunne den aldrig blive.

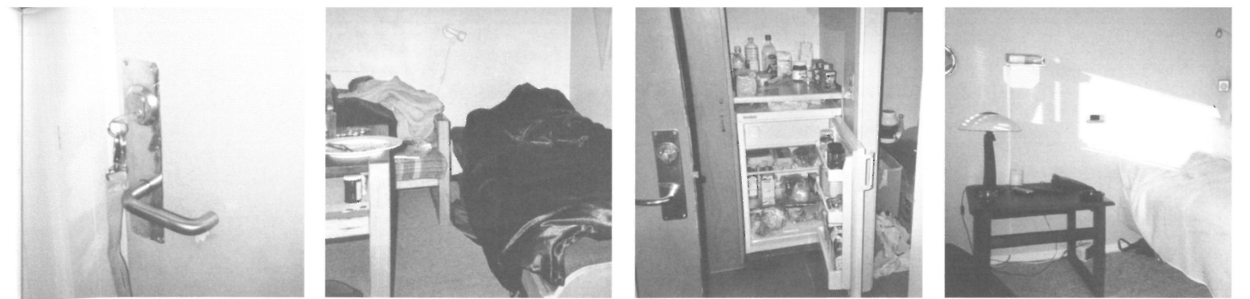
Så til trods for, at fangerne på flere måder indretter og nogle endog omtaler deres celle, som vi normalt taler om vores hjem, udmønter dette sig ikke i en oplevelse og opfattelse af cellen som 'hjem'.

Det hænger sammen med, at et andet væsentligt træk ved hjemmet, nemlig dets status som 'privat', ikke kan etableres på fængslet. Jannik sagde det meget præcist, da han påpegede, at "hjem... det kan det jo aldrig blive, når alle mulige folk bare kommer og går her". For selv om hjemmet er et sted, man indretter for at skabe individualitet - og ikke mindst markere den overfor andre - er hjemmet også et meget privat sted, hvor man ikke bare vader ind. Man banker eller ringer på, og går først ind, når der bliver åbnet. Og måske bliver der slet ikke åbnet, for vi lukker ikke hvem som helst ind i vores hjem, og vi kan til enhver tid vælge ikke at lukke op for uønskede og ubejlejlige gæster.

Sådan er det ikke på fængslet, for betjentene kan til enhver tid komme og gå på fangerens celler, uanset om fangen er tilstede eller ej, og uanset om han har lyst til at blive forstyrret eller ej.

Banke banke på...

Samtidig låser fanger sjældent deres dør, til trods for at de alle selv har nøgle til deres celle. Celledøren er stort set altid ulåst, når fangen er 'på sin pind', og selv om døren er lukket, går hans medfanger som regel bare ind. At banke på anses generelt for overflødig, for hvis man ikke vil forstyrres, bør man låse sin dør. Der findes dog situationer, som kræver, at fangen varsler sin entré, men så banker han på en særlig måde for at signalere, at det er en medfange og ikke en betjent, der kommer. Denne skelnen er altaf-

gørende for fangerne; for betjente er ofte uønskede gæster, på grund af den konstante trussel om indtrængen og 'snagen' i fangens personlige ting, som deres ret til cellevisitation udgør. Modsat er de fleste fanger velkomne på de fleste celler, og generelt er fangerne både imødekommende, høflige og hjælpsomme overfor hinanden. En del fanger bruger faktisk temmelig meget tid sammen på hinandens celler - de ser fjernsyn, spiller skak, drikker kaffe, laver mad, 'hænger ud' og laver andre helt almindelige ting sammen. Det er således de færreste fanger som overhovedet forsøger at gøre deres celle til et privat sted. Til trods for at de rent faktisk kan låse døren.

Det eneste private rum

Der er dog ét sted, som de fleste fanger værner om og våger over, og som de kun meget sjældent og nødtigt deler med andre, nemlig deres toilet. På hver celle er et badeværelse med toilet, og det bruger kun den eller de fanger, der bebor cellen. Denne regel var udtalt og for de fleste fanger også uerkendt, for når jeg spurgte, hvorfor det var sådan, svarede de fleste, at de egentlig slet ikke havde tænkt over, at det var sådan. Men derudover forklarede de efter nærmere overvejelse, at det jo var fordi, badeværelset var det eneste virkelig private sted, de havde: "det er jo det eneste sted, hvor jeg er sikker på ikke at blive forstyrret... og det er altså

vigtigt at have et sted hvor man kan tænke sig om", sagde én for eksempel. Toiletet var således det eneste sted, hvor fangerne kunne være sikre på at være i fred, hvor hverken betjente eller andre fanger kom brasende, og derfor fik dette rum en helt særlig status som fangens eneste virkelig private rum. Men et privat toilet gør ikke i sig selv et hjem, og slet ikke, når det er et sted, man grundlæggende slet ikke ønsker at opholde sig.

Hjem betyder også tilhørsforhold

Indtil videre har jeg forklaret, hvorfor cellen ikke kan være hjem, nemlig fordi den ikke forsyner fangen med det privatliv et hjem normalt gør. Men derudover handler det også om, at fangerne slet ikke ønsker, at cellen skal blive deres hjem, for hjem indebærer også tilhørsforhold - følelsen af at være knyttet til et særligt sted. Men der er ingen fanger, som ønsker at høre til på en fængselscelle. Opholdet på fængslet er jo netop ufrivilligt. Det er en straf, og grundlæggende ønsker alle fanger at forlade stedet og aldrig komme igen. Så selv om de tvinges til at bebo cellen, som vi andre bebor vores bolig; og selv om de udtrykker individualitet og autonomi ved at indrette cellerne, så betyder det ikke, at de oplever, opfatter eller ønsker cellen som et hjem. Fangerne ønsker, at cellerne er behagelige steder, hvor de kan slippe af, og

holde ud at være sammen med deres medfanger; men de ønsker bestemt ikke at etablere hjem på fængslet. Man kan sige, at de ønsker sig hjemlighed, men ikke hjem. De ønsker at fastholde og markere individualitet, men ikke at skabe et tilhørsforhold til fængslet. Når Troels således proklamerer, at han ejer afdelingen, skal det ikke opfattes som udtryk for en oplevelse af personligt tilhørsforhold; men derimod primært som et forsøg på at etablere en social position som ekspert og dermed autoritet.

Forståelsen af hjem indebærer dermed ikke kun et praktisk spørgsmål om at have en bolig. Hjem indebærer også mere eksistentielle og følelsesmæssige aspekter, idet det fungerer som identitetsskabende og -kommunikerende udtryk, som et privat rum og ikke mindst som et sted vi føler os knyttet til. At bebo et sted indebærer for de fleste mennesker, at stedet opleves og opfattes som hjem; men til trods for at fangerne bebor fængslet, kæmper de snarere for, at det alligevel ikke skal opleves og opfattes som 'hjem' i den positive betydning, vi almindeligvis tillægger det. ■

SIGRID KNAP ER SPECIALE-STUDERENDE VED INSTITUT FOR ANTROPOLOGI, KØBENHAVNS UNIVERSITET, OG HAR LAVET FELTARBEJDE I JYDERUP FÆNGSEL

fotos, Sigrid Knap

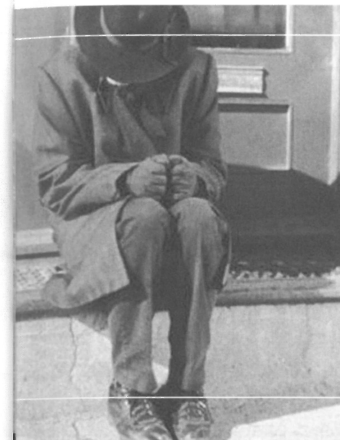
HJEMMETS PRAKSIS

EN HJEMLØS FORTÆLLER OM

KUNSTEN AT KUNNE BO

Natasja er 'hjemløs'. Hun har et langt liv med utrygge og dysfunktionelle hjem og efterfølgende hjemløshed bag sig. Drømmen om et hjem er en drivkraft for hende. Og et hjem er for hende mere end blot en bolig. Drømmen om et hjem afspejler drømmen om et almindeligt liv. Natasjas fortælling om at blive hjemløs giver os et indblik i betydningen af at have et hjem.

af CHRISTINA VESTERGÅRD

Preben Brandt, formand for Rådet for Socialt Udsatte, definerer det at være hjemløs som en tilstand, hvor man enten ikke har en bolig eller ikke kan holde ud at være i den bolig, man har, og således bliver 'funktionelt hjemløs.' Dette er ofte kombineret med andre sociale problemer og misbrug og en afsondring fra samfundets gældende normer, hvorved det at være hjemløs får en meget bredere definition. Det handler om at mangle færdigheder til at kunne, eller ville, følge de normer, samfundet er indrettet efter. Hjemløshed handler således

også om at mærke, at man afviger fra det normale med en deraf følgende følelse af fremmedgørelse.

'Jeg troede selv, man valgte at blive hjemløs'

Da jeg møder Natasja første gang, er det i Klyngehusene, som er en kommunal boform for hjemløse midt i mellem et liv som hjemløs og et liv i egen bolig. Jeg arbejder på et projekt om socialt udsattes rettigheder og skal interviewe hende. Hun siger, at hun aldrig havde forestillet sig, at hun skulle ende som hjemløs. "Jeg synes, det var det laveste man kun-

ne komme, og at det var pinligt. Jeg havde aldrig forestillet mig, at det skulle ske for mig. Selv da jeg var i voldsomt misbrug, der troede jeg på, at der var sådan et system i Danmark, så man valgte selv at blive hjemløs. Jeg tænkte, der er fandme ikke nogen rigtige hjemløse i Danmark. Jeg tænkte, at de kunne da bare tage imod noget. Hvis de gik ud og tog en ordentlig snak med kommunen, så var det helt sikkert, de ville få en bolig." Natasjas udsagn tager afsæt i den romantiske myte om det frie liv som den glade vandrer, som vælger hjemløsheden - og fo-

restillingen om, at i velfærdssamfundet sørger staten for en bolig til alle, der vil have det.

De offentlige myndigheder er forpligtede til at yde hjælp til husly for eksempel på forsorgshjem, men der findes i lovgivningen ikke nogen absolut ret til en bolig. Men for at kunne få et tilbud om husly skal man kunne finde ud af at henvende sig til de offentlige myndigheder. At få en bolig, og gøre den til et hjem, kræver altså mange ressourcer og tilpasningsevne. Det kræver, at den hjemløse kan følge de gængse normer, der er alment accepterede i samfundet, og de

fleste hjemløse er i første omgang blevet hjemløse, fordi de følte sig fremmede overfor disse normer.

Det kræver kompetencer at få støtte

Natasjas barndomshjem og efterfølgende ægteskab var præget af alkohol og stofmisbrug, vold, omsorgssvigt og skilsmisse. Det var ikke noget trygt hjem, hun selv levede i eller skabte for sine børn. På et tidspunkt var der tale om at tvangsføre børnene. Natasja ville egentlig gerne have hjælp men var bange for, at myndighederne ville tvangsføre hendes børn, hvis

hun udstillede sin sårbarhed og bad om hjælp: "Det værste er, at man ikke får mulighed for at få fortalt, hvad det er, man har brug for. Det eneste jeg kan, det er at gøre lidt rent, fordi du får det ikke pænt, når du er i et misbrug, det vil afspejle sig i dit hjem. Men den her dame eller herre kommer ind med de her briller på og ser en alkoholisk mor og et hjem, der sejler... Man er nervøs, når man åbner døren, kriblen i maven så man lige skal have to ekstra bajere, sådan var det tit desværre. Det skulle have haft den modsatte effekt, det skulle hjælpe mig med at

holde op med at drikke, men jeg var skide bange."

Da den ene datter blev tvangs-fjernet, fik Natasja ikke tilbudt behandling for sit misbrug, og det eskalerede. Hun levede et liv i centrum af misbrugsmiljøet med alt hvad det indebærer af kriminalitet, voldelige forhold og et hjem, der, som mange misbrugeres, var fyldt med andre misbrugere og hjemløse. Selvom hun i en periode kom på afvænningskur, endte hun med at blive smidt på gaden.

Da Natasja blev hjemløs, måtte hun lære, hvordan hun skulle begå sig. Hun lyttede til andre hjemløse på værestederne for at finde ud af, hvor der var gode sovepladser. Hun sov hos andre misbrugere, på Nattjenesten, i en ud rangeret togvogn, i en fiskekutter på havnen, i et indgangsparti, hvor der var lidt varme. Hun fik kontakt med sin sagsbehandler for at få en bolig, men som hjemløs misbruger havde hun mistet den kompetence, som offentlige tilbud afhænger af: det at møde på et kontor på et aftalt tidspunkt; .

At være 'ingenting'

Natasjas erfaringer fortæller noget om, hvad det vil sige ikke at have et hjem. "For mig betød det, at jeg ikke var nogen rigtig mor, jeg var ikke nogen rigtig kvinde, jeg var ikke noget. Jeg havde ikke noget at byde på på nogen måde. Så det er ensomt, og du er ingenting. Ikke en skid. Det er jo ikke kun familiemæssigt, det er jo næsten alt. Du kan ikke få noget lån eller søge nogen ting, for når de spørger efter din adresse, så må du sige, at du er boligløs; nå farvel med dig. Altså, du er ingenting og du bliver behandlet derefter. Du kan ikke engang få nogen

ordentlig legitimation. Du kan sætte din adresse et sted, men det er ikke dit sted. Det værste, der sker, synes jeg, er at man bliver ingenting, at man forsvinder."

Efter 1 år på gaden fik Natasja tilbudt en bolig i Klyngehusene. Det er en række huse tiltænkt tidligere hjemløse. Her må man bo, som man vil og kan, og når man bor her, er det som regel, fordi man tidligere har haft svært ved at bo i sin egen bolig. Målet er, at beboerne med tiden skal lære at bo i eget hjem. Men det, som er en selvfølge for de fleste, er vanskeligt for Natasja og andre hjemløse. At have et hjem er noget, der skal læres.

Natasja er kommet langt i den tid, hun har boet i Klyngehusene. Her har hun fået ro, hjælp fra bostøtterne og de andre beboere, hun har været aktiv i brugerrådet, taget ansvar og været med til at forme stedet. Hun har fået god kontakt til sine børn og resten af familien, hun er begyndt at gå i skole og føler sig klar til at komme videre i livet og med tiden flytte i egen bolig.

'Jeg skal lære at være almindelig'

Næste gang jeg interviewer Natasja, er det i hendes nye lejlighed, som hun selv har skaffet.

"Det er at få en ny start, få chancen, nu er det op til mig, nu kan jeg ikke dunke andre i hovedet. Og det har det hjem her betydet, nu har jeg min base. Et sted at være mig selv, et sted at lade op, et sted at tude, og et sted at have min familie til at komme. Nu vil jeg nok sige, at jeg bliver betragtet ganske normalt af min familie. Samtidig kender jeg ikke nogen her, og det er også grunden

til at jeg har valgt det. Jeg er rimeligt anonym, og det kan jeg godt lide."

For Natasja handler det at være anonym ikke om at få lov at passe sig selv. Det handler om ikke at blive set som en, der afviger, fordi hun er misbruger og hjemløs. Natasjas forhold til de offentlige myndigheder har også ændret sig: Nu hvor hun ikke længere har mindreårige børn, som kan tvangs fjernes, kan hun tage imod hjælpen. De offentlige myndigheder er stadig tilstede i hendes liv, men nu er deres tilstedeværelse en bekræftelse på, at hun eksisterer, og at nogle bekymrer sig om hende. "Det betyder for det første, at jeg er en hel person igen, jeg er ikke bare væk nogen steder. Med de goder og onder, som det nu fører med sig. At begynde at blive skrevet om igen, ikke, så man ikke bare er væk." Natasja fortæller, at det værste ved at være hjemløs var, at hun forsvandt som en offentligt eksisterende person. Uden adresse kunne hun ikke få bankkonto, breve og legitimation. Det betød også, at ingen kunne kontakte hende. Selvom hun før var bange for overvågningen fra det offentlige, er det alligevel bedre, at hun eksisterer i deres registre.

Hun var bange for at stå uden netværk, inden hun havde fået bygget noget nyt op. "Det var overvældende og frustrerende, det er det stadigvæk. Det er jo det der med at leve op til, at det skal være i orden, og jeg skal være i orden. Nu er det mig selv, jeg skal arbejde med. Jeg skal give mig lov til at sige, at det er trøls engang i mellem. Jeg skal lære, hvordan det er at være almindelig."

Om at aflæse normen og lære at bo

For Natasja er det meget modsætningsfyldt at forholde sig til hjem. Det er på den ene side noget, hun har drømt om, på den anden side ved hun ikke rigtig, hvordan det skal være, og hun har mest dårlige minder om det. "Jeg er bange for ikke at kunne finde ud af at passe et hjem og betjene en vaskemaskine. Der ligger mange ønsker i det her hjem, og jeg er bange for at fejle. Det er måske derfor jeg ser alle de her programmer, om hvordan man gør, om boliger og om hjælp til misbrugere."

Tidens tv-programmer handler ofte om to modpoler. Boligprogrammerne handler om, hvordan man får, renoverer, indretter og skaber den perfekte bolig. Dokumentarprogrammerne handler om livets skyggeside, serier om socialt udsatte, anbragte børn og hjemløses liv. Disse programmer, som scorer rekordhøje seertal, bliver i den offentlige debat beskrevet som 'bare det var mig' og 'godt det ikke er mig' programmer. Programmer om, hvordan mennesker gebærder sig, som vi andre kan spejle os i, når vi ser dem. For Natasja kan programmerne bruges som en måling på, hvor hun selv står i forhold til at skabe og holde et hjem, i forhold til normerne. "I boligprogrammerne bliver jeg bekræftet i, at det jeg vil, ikke er udenfor rækkevidde. Almindelige mennesker har også mulighed for at gøre noget og have et dejligt hjem. De hjælper mig til at se, at det ikke står så skidt til, og til at få gode råd. Det er en stor udfordring pludselig at skulle holde mit eget hjem og samtidig finde mig selv. Jeg stiller store krav

og føler også, at der bliver stillet store krav til mig."

Programmerne om misbrug og socialt udsatte ser hun for at finde ud af hvilken hjælp, der er på området. Hun har venner, hun gerne vil hjælpe, og hun har oplevet på egen krop, at man må gøre en del af arbejdet selv, at 'systemet' har svært ved at hjælpe mennesker som hende. På samme måde som hun måtte observere omgivelserne for at lære at leve som hjemløs, er hun nu i gang med at observere og lære, hvordan hun skal begå sig, for at hendes hjem kan opfattes som normalt, og hun selv kan blive tryk.

Om det at have et hjem

Birte Beck-Jørgensen beskriver boligen/hjemmet som et bindeled mellem den enkelte og samfundet, og hjemmet er forbundet med at høre til et sted. Natasja har haft mange boliger, men måske aldrig et hjem, hun har kunnet identificere sig med. Et hjem, hvor hun var tryk, og hvor der var tryk for hendes børn. Hendes boliger har været karakteriseret af misbrug, vold, omsorgssvigt og overvågning fra de offentlige myndigheder. Alligevel har hun efterstræbt normen om det trygge, velfungerende hjem. Ambitionen om at få et rigtigt hjem beskriver hun som en drivkraft i hendes værste tid. Et hjem der er præsentabelt, men hvor der især er tryk, hvor hun kan vise, at hun er ude af misbrug, og hvor familien, og ikke mindst barnebarnet kan komme. "Der er nogle helt basale krav, som jeg stiller til et hjem, men det er sådan nogle som alle dybest se godt vil have. Det er en base, hvor der er fred og ro til at lade op på, og hvor

der er tryk. Der skal være tryk!"

Hun er klar over, at hun bliver bedømt på, hvordan hendes hjem ser ud, og derfor er det vigtigt at hjemmet er præsentabelt. Men hun er ved at have så meget styr over sit liv, at hjemmet også er tryk. Hun har selv kontrol over, hvem der kommer ind ad døren og hvorfor. "Nu har jeg mulighed for at vise, hvordan et hjem skal være, et hjem hvor man ikke skal være bange for, hvem der kommer ind ad døren." ■

Læs mere i:

Bech-Jørgensen, Birte: "Når hver dag bliver til hverdag". Akademisk Forlag, 1994.

Bech-Jørgensen, Birte: "Hjemløses boliger". I Bech-Jørgensen, Birte & Søren Kristiansen (eds). 2000: I "Sociale Perspektiver". ALFUUF. 2000.

Brandt, Preben: "Billeder fra hverdagen: en dokumentarisk-analytisk fremstilling af den sociale indsats over for hjemløse, misbrugere eller sindslidende personer, som den ses af de, der arbejder i feltet." AKF Forlaget. 2003.

CHRISTINA VESTERGÅRD ER UDDANNET ETNOGRAF. HUN HAR LAVET FELTARBEJDE OM POLITISKE PROCESSER OG LOVGIVNING I UGANDA. ARTIKLEN ER SKREVET UNDER EN ANSÆTTELSE I ET PROJEKT OM SOCIALT UDSATTE OG RETSSIKKERHED.

fotocollage C. Dahl

POST

B

PP

DANMARK

FORORD AF REDAKTIONEN	3
HJEMMET ER MERE END ET HUS AF IDA WENTZEL WINTHER	4
VESTLIGE BEGREBER OG TIBETANSK PRAKSIS AF KATRINE KRØJLER HØRSTED	10
ARMENIEN - FORESTILLING OG ERFARING Fortællinger om mødet med et hjemland AF KATRINE BENDTSEN GORFREDSEN OG MARTIN DEMANT FREDERIKSEN	20
LIMINAL TILHØRIGHET OG TRYGGE SONER Å skabe et hjem i USA AF KJERSTI LILLEBØ	26
NÅR HJEMMET UTFORDRER AF TROND HEITMANN	34
FÆNGSLETS HJEMLØSHED AF SIGRID KNAP	42
HJEMMETS PRAKSIS En hjemløs fortæller om kunsten at kunne bo AF CHRISTINA VESTERGÅRD	46
HVOR ER 'HJEMME' NÅR MAN ER TIL SØS? AF FABIENNE KNUDSEN	50